HADIM SÜLEYMAN PAŞANIN MEKTUPLARI
VE
BELGRADIN MUHASARA PİLÂNI

Fevzi KURTOĞLU
Deniz Harp Okulu ve Lisesi Tarih Öğretmeni

Mısır valisi hadım Süleyman paşanın Küçerat hükümdarına yardım için kuvvetli bir donanma ile Süveyşten hareket ederek Hint kıyılarına yaptığı sefer; Osmanlı tarihinin en meşhur vak'alarındandır; fakat mevcut tarih kitaplarımızın gerek bu sefer ve gerekse hadım Süleyman paşa hakkında verdikleri malûmat çok noksandır.

Kamusülâlâm; hadım Süleyman paşa hakkında: (haremi hümayun hizmetinde bulunan zümreden iken rütbei vezaretle taşra çıkıp Şam muhafızı ve 931 hicride Mısır valisi olduğunu) söyliyor. [1]

Sicilli Osmani ise: (Ak ağalardandır. Sarayı hümayunda tefeyyüz ile hazinedar başı iken cülûsi hazreti Süleyman hanide vezaretle Şam valisi olup Mısır hududuna gönderildi. 931 hicride Mısır valisi oldu) diyor.

Gelibolulu Âli tarihinde ise: (Haremi muhterem hizmetini eden tavaşiden iken evvelâ vezaret verilip Budin serhaddi muhafazasına gönderildi. Bade zaman Mısır hükûmeti ile itilâi şan buldu....) kaydını görürüz.

Tetkik edilen bu üç eser; Hadım Süleyman paşanın saraydan vezaretle neş'et ettiğini gösterir; halbuki saray hizmetinden hemen vezarete geçmek mutat değildir. Makbul İbrahim paşanın böyle âdet hilâfına veziri âzam olması nekadar dedi koduyu mucip olmuştu. Âli tarihi; Süleyman paşanın Budin serhaddi muhafazasına gönderildiğini yazarken hangi tarihte bu vazifeyi ifa ettiğini izah etmez. Hadım Süleyman paşanın meçhul kalan hayatını ve bu münasebetle tarihimizin bir küçük parçasını aydınlatabilmek için onun Topkapı Sarayı müzesi arşivinde bulunan mektuplarını tetkik etmek faydalı olacaktır.

---

[1] Kamusülâlâm cilt 4; sayfa 2168.

Bunlardan birinci mektup Hadım Süleyman paşanın Semendere beyi olduğu zaman yazılmıştır. Hadım Süleyman paşanın padişaha gönderdiği bu arizada Macaristan ahvali hakkında hayli malûmat veriliyor. Macaristana gönderilen casuslarımız vasıtasiyle alınan malûmatta Macar, Beç yani Avusturya ve Sırplar arasındaki hazırlığı ve Belgrat civarında mühim askerî kuvvetlerin toplanmakta olduğunu ve düşmanın; Kolopan suyunun Savaya karıştığı yerde bulunan bir eski hisarı takviye ve tahkim ettiğini ve güvercinlik karşısındaki Veradin hisarını dahi Türk hücumlarına karşı muhafaza için takviye etmekte olduklarını bildirdikten sonra düşmanın nerelere hücum ihtimali olduğunu izah ederken Semendere ve Bosna cihetlerine dikkati celp ediyor ve Semendere cihetlerine hücum edildiği halde Semendere hisarına veya Alacahisara girerek müdafaa vaziyeti almakmı yoksa hisarda kapanmayıp memleket dahilindemi durmasının muvafık olacağını soruyor. Ayni zamanda Macar Elçisinin henüz Türkiyede olup memleketine avdet etmemesinden dolayı Macarların endişe ettiklerini ve sık sık kendisine mektup gönderip elçilerini sorduklarını ve buna karşı elçilerinin sağ olup yakında gelir diye avutup hatırlarını teselli ettiğini ve elçinin türkiyede eğlenmesinin iyi olduğunu ilâve ediyor.

Arizanın altında: (Bendeülfakir; Süleymanı hakir) imzası görülür. Kâğıdın arka tarafında da hadım Süleyman paşanın mührü vardır. Fakat bu arizanın hangi tarihte yazıldığını gösteren bir kayıt yoktur.

Osmanlı tarihi müverrihi Hammer; Bayezit II. devrini anlatırken: (Sultan Bayezit; Matyas Korvinosun vefatından beri dahili muharebeler içinde bulunan Macaristan üzerine tevcihi nazar eyledi. Hükümferma olan karışıklıklar sayesinde Belgradı para ve hile ile ele geçireceğini ümit ediyordu. Semendere kumandanı hadım Süleyman paşa; Despot Oylaka - kimin tahtı hükûmetine düşeceğini bilmiyen - Macaristanın hali ıztırarını beyan ile Belgrat, Alacahisar, İzornik kalelerini teslim ederek padişahın celbi atifetine müsareat eylemesini ihtar etti. Oylak, sureti müsaidede tefsir olunabilir iki taraflı bir cevap verdiğinden Bayezit II. Arnavut askerinin Belgrat üzerine yürüyerek abluka etmelerini emreyledi.... ve kendisi de 10 Mart 1492 de İstanbuldan Sofyaya gitti ki oradan Belgrat ve eğer Belgrat hakkındaki tasavvuratı akim kalırsa Arnavutluk üzerine yürümek niyetinde idi) [1] diyor. Ve bir kaç

[1] Hammerin Osmanlı tarihi Atâ bey tercemesi cilt 4, sayfa 24 bu hususta (Saadettin) in Tacüttevarihinin cilt 3 varak 349 a müracaatı tavsiye eder.

sahifa sonra da; (Semendere kumandanının askeri Şapaçı muhasara etmiş; Bosnada bazı kaleleri alarak (Yaiça) yı tehdit eylemiş idi.) Kaydını ilâve ediyor. Ve Türk akıncılarının İstirya'da, Karintiya'da ve Karniyola'da gösterdikleri faaliyetten ve Macar komutanlarından Kinisin gösterdiği müdafaadan bahsediyor.

Hammerin verdiği şu malûmata istinat ederek yukarda bahs edilen mektubun 1492 yılı harekâtı esnasında Semendere valisi bulunan hadım Süleyman paşa tarafından yazıldığına hüküm edilebilir. [1] Mektubu okuyabildiğim kadar yazdıktan sonra fotoğrafisini makalenin sonuna ilâve ediyorum:

Hu

Allahü Tealâ Şanühu ve evzahu al-lalemin burhanehu

Bade ez haki pusi dergâhı muallâ ve barigâhı âlâ arzı bendei fakir budur ki şimdiki halde bundan evvel asitanei devlete mektup ve âdem gönderüp kıral tarafından Despot oğlunun birisi hayli leşkerle Macir demekle maruf vilâyete varup anda dahi sınup kırala haberi gelicek Kıral dahi hiç eğlenmeyüp çeri cem edüp kendusü mezkûr Macir vilâyetine gitti dimiş edük.... hâliya andan sonra bir nice casuslarımız geldi şöyle haber verdiler ki muhakkak kıral kendusu çıkıp gitmiş idi. Beçten anaru bir hayli konak çerisiyle yürüdüğünden sonra mezkûr Macirin beyi dahi istima edüp karşu elçi gönderüp gelüp kırala elçi buluşicek hemen ol yerde durup ayrık dahi ileri yürümemiş amma mubalaga çerisi var imiş hazır ve müheyya Beçten anaru koyup kendusu kıral geru berusuna dönüp Beç civarına gelmiştir deyu Filâre?.. Belgiratta kâfirin kalabalığı gibi vardır. Cemii atlusu hazır olup ulufesini ve yarağını öleştirdiler amma âvâzeleri kıral tarafına giderüz dirler ve gemi yarağı dahi var imiş **Knez Pavlo** *iki gece bir yerde yatmayup olak gibi yukaru aşağa yürüyüp gemi ve çeri mesalihinde imiş dahi ilin yanindan beru Belgırat ve Islankamine gecelerle kimse muttali olmasun deyu hayli gemiler getirüp koyakodular amma gelen casuslarımız ederler ki aralarında birkaç türlü haberler söylenür bir haber budur ki Bögürdelenin alt yanında Sırım adası mukabelesinde beru yakada kolupan suyu savaya koyulduğu yerde bir eski hisar vardır o köyleri Türk yapmasun deyu*

[1] Bayezit II. devrinde hadım Ali paşa mühim hizmetlerde bulunduktan sonra Rumeli Beylerbeyliğine ve oradan da veziri âzamlığa geçerek on yıl bu vazifede kalmıştı. Hadım Yakup paşa da Bosna sancağında ve Rumeli Beyler beyliğinde bulunduktan sonra vezir olmuştu.

gayet ihtiyatlar olup anı yapar derler ve bir haber dahi; . . . . kalesini yapar derler ve bir dahi Gügercinlik karşusunda Varadin adlu hisarlık vardır ani dahi yapar derler. Semendere ve Bosna dahi söylenirmiş ve ziyade varmak kasdını ederlermiş amma kâfirin tahkik cemiyeti vardır. Asitanei devlete şöyle malûm oluna ve macir vilâyetine giden çeri dahi anda imiş gelüp berusuna vâsıl olmadı. Andan sonra casus göndermişlerdir varup ilçilerine buluşup haber iletir eylendüğüne müteşekkiler begayet incinmeleri vardır bu fakir bendenize her gâh mektup ve adam gönderüp üşte ilçiniz sağ... yakında gelür deyu avutup hatırlarını teselli ederüz filcümle kâh kâh inanur gibi olup sakin olur... İlçinün eğlendüğü gayet eyudür kâfire hod inanmak olmaz fikri ve firaseti ne idüğü sahih malûm olmaz amma anun gibi nagâh hücum edüp bu etrafa gelmelü olursa bu fakire ne buyurulur hisara mı gireriz il içindemi durarız yoksa Alacahisar sancağı beyi mi hisara girsün... Bu fakir hisara giricek... saklamak tedariki dahi vardır ümitdir ki bu hususta istiklâl hükmi hümayun sadaka oluna her ne vechile emir olunur devletlû padişahın emrinden taşra işümüz yoktur anun ile amel olunur ve minbaid dahi her ne türlü habere vakıf olursavuz ilâm oluna baki ferman dergâhı muallânın reyi tedbirine menut ve müfevvazdır... Zılli vücut memdut bâd.

Bendei fakir
Süleymanı hakir

Hadım Süleyman Paşanın bu mektubu münasebetiyle Topkapı Sarayı müzesi arşivinde mahfuz bulunan Belgrat kalesinin muhasara ve zaptı hakkında mühim bir lâyiha vazifesini gören kroki için birkaç söz söylemek muvafık olacağı kanaatindeyim. [1]

200 × 90 santimetre eb'adında olan bu krokinin kimin tarafından ve ne zaman resmedildiği kayıtlı değilse de (Essait Eşşehit Sultan Mehmet Gazi bu kalenin üzerine gelicek bu araya konmuştur) kaydına göre Fatih Sultan Mehmedin ölümünden sonraya ve diğer kayıtlara istinat ederek Kanunî Süleymanın 29 Ağustos 1521 de Belgradı muhasara ve zaptetmesinden önceye aittir. Selim I in şark seferleriyle uğraşıp garba sefer yapmağa imkân bulamadığı cihetle onun babası Bayezıt II devrinden başka bir zamana ait olamaz. Bayezıt II nin Macarlarla arası açılmış, 1483 de Sofyaya

[1] Topkapı sarayı müzesi arşivinde 4689 numarada kayıtlı olan bu kroki hakkında: (Türk süel alanında harita ve krokilere verilen değer ve Ali Macar reis atlası) adındaki eserde bahsetmiş ve el ile çizilmiş kabataslak bir kopyasını neşretmiştim. İstanbul arşivlerinde tetkikat yapmak için gelen Yugoslavyalı tarih profesörü Elezoviçe bu krokiyi tanıtmış ve onlar tarafından da ehemmiyetli telâkki edilerek fotografisi aldırılmıştı.

gelerek Morava nehri üzerindeki kaleleri tahkim ettirmiş ve Macar Kralı Korvinosla beş yıllık bir muahede imzalamıştı. Bu kroki 1483 yılı harekâtı esnasında yapılmamış ise muhakkak 1492 de Hadım Süleyman Paşanın Semendere Valiliği esnasında yapılmış olması iktiza eder.

Bu krokinin değerini iyice göstermek maksadiyle fotografisini yazının sonuna ekliyor ve üzerindeki yazıları el ile çizilmiş kaba taslak bir kroki üzerine konulan numaralara göre yaziyorum.

1 — Belgrada mukabil kalei havale budur.

2 — Belgrattan havale hisarına varınca yokuş gider. bunlar dağlarına işarettir.

3 — Essait Eşşehit Sultan Mehmet Gazi bu kalenin üzerine gelicek bu araya konmuştur.

4 — Ve Otağa hendek olmıya işarettir.

5 — Leşker konağına işaret budur.

6 — Belgradın karşısında vaki olan kayaburnu budur.

7 — Bunlar top gemilerine işarettir.

8 — Belgradın topu bu araya yetişmez.

9 — Tâ kim Havale hisarına varınca on kez yüz bin er konsa içinde belürmez.

10 — Belgrat önünde leşker konacak yerler bu verçar ovasıdır.

11 — Belgrat kalesinin gün doğrusu tarafından etrafı bu veçhile sırt üzere vaki olmuştur.

12 — ..... ve bu tepelerin .....

13 — Ferçar derler içinde bu kuleye kim bir bahadır kâfir varkim adı Ferçar imiş.

14 — Belgrat hisar piçesiyle altı kat kaledir.

15 — Kulesi Verçarın budur.

16 — Sultan Mehmet Gazi dövdüğü kale budur. Ol sebepten binasını yüksek kaldırmazlar.

17 — Aşağı hisarı budur.

18 — Belgradın köşe kulesi budur. Ve bu köşe kuleden dördüncü kuleye varınca hisar piçesi yoktur. Yalın kat duvardır. Tâ kim bu baş kuleye gelince bir kattır. Bu baş kuleden bu uç kuleye dek yalın kat duvardır.

19 — Bu arada dahi topla dövmeğe kabildir. Belgradın mukabelesinde bu dahi bir adadır. Zira kim anın topu yüksekten gelür, Bizim topçularımıza muradınca kol attırır.

20 — Amma su yüzünden almağa asandır. Şol vakitte Tuna ile Sava buzdan köprü ola, Bir fırsat dahi budur.

21 — Ve gaziler demir çektuği zindan kulesi budur.

22 — Ve kuleyi budur.

23 — Ve Hisar piçesine işaret budur.

24 — Sava suyu budur ki, güzel Sırım adasının vilâyetini koltuğuna alup yatar ve Tunaya dahi bu hisarın köşesinde buluşur.

25 — Çadırları bu aralıkta kurup dahi topları bu vechile Sava suyunun beri keçesinden dahi Belgradı dövmek âsandır. Zira bir kolay yeri budur.

26 — Su yüzünden gemilerle bu resme ..... el ..... yürüyüş etmek gerek. .... izi şaha fırsat vere.

27 — Düşmanın bir gelecek yeri bu burundur.

Bu kurulan toplar hem su yüzünü korur ve hem düşmanı bu aralığa getirmez.

28 — Zemin (Zemlin) hisarının önünde meydan budur.

29 — Bu haneler Sırım adasının içindedir. Tunayla Sava suyunun arasında vaki olmuştur.

30 — Zemin kalesi budur.

31 — Gün batısı üzeredir.

32 — Zeminün (Zemlinin) dairesinde vaki olan bağ ve bahçelere işarettir.

33 — Üngürüs vilâyetünün içinden akup gelen ana tunadır kim.

34 — Belgratla Zemin kalesinin karşusunda Tunanın ortasında üç ada vardırki bunlardır, Belgradın fethine talip olmağa bu adalar gemi ile alup ağaçtan çatmalar hazır edüp bu adalarda bu resme kuleler bünyat edüp top kurup ne hisardan Paraloy (?) ve ne hot yabandan yardım getürebilir Kendi yakasından dahi getüremez. Zira kim topumuz yetişir bu aralıkta.

Takriben dört buçuk asır önce yapılmış olan bu krokinin üzerindeki izahat okunduktan sonra Türk komutanlarının kudret ve bilgilerinin yüksekliğinde hiç şüphemiz kalmaz. 1-12 numaralar arasındaki yazılarda Belgradın etrafındaki arazi ve kuşatma ordusunun karargâh kurmasına elverişli olan yerler izah edilir. 11-23 numaralar arasındaki yazılardan Belgrat kalesinin tahkimatı hakkında sarih bir fikir elde edilir. Fakat en mühim izahat 24 - 34 numaralar arasında olanlardır. Bunlar okunduğu gibi Belgradı muhasara edecek bir orduya lâzım gelen bütün bilgilerin toplanmış ve kalenin zaptı için birçok tavsiyelerde bulunulmuş olduğu görülür. 27 ve 34 numaralı tavsiyelere riayet edildiği halde Belgrada Tuna yoliyle yardım imkânı ortadan kaldırılır ve imdattan mahrum kalan kale er veya geç sukuta mahkûm olur. 20 numaralı

izahatta ise Tuna nehrinin donmasından istifade edilerek hücum edilebileceği yazılıdır,

Hadım Süleyman Paşanın Semendere Valiliğinden ne zaman ayrıldığı malûm değildir; yalnız Kanunî Süleyman devrinde Suriye Valisi Canbert Gazali'nin isyanı üzerine askerî harekât yapılarak tenkil edilince Şam eyaletinin Anadolu Beylerbeyisi Ayas paşaya verildiğini ve $\frac{\text{19 Muharrem 928}}{\text{19 - I. Kânun - 1521}}$ H. de Ayas Paşayı İstanbula çağırılarak vezirlik verilmesi üzerine Trabulus sancağı Beyi olan Ferhadın Şam Beylerbeyisi olduğu görülür. [1]

Piri Mehmet paşanın azil edilerek makbul İbrahim paşanın veziri âzam olduğu haziran 1523 ve Ferhat paşanın azil edilerek Semendere sancağına tayin edildiğini Lûtfi paşa tarihinde kayıt ediyor. Her nekadar kat'i bir kayıt yok ise de Hadım Süleyman paşanın bu esnada Şam Beylerbeyisi olduğunu tahmin edebiliriz. [2]

Kanunî Süleyman, Mısır valisi Ahmet paşanın isyan ve tenkil hadiselerinden dolayı idarenin tanzimi işlerine memur ettiği Makbul İbrahim paşa Kahireye gittiği $\frac{\text{930 H}}{\text{1524}}$ yılı kış mevsiminde Edirnede bulunduğu zaman Semendere Beyi Ferhat paşayı getirterek katlettirmişti. Makbul İbrahim paşa ise fırtınalı havalardan dolayı Rodostan ileri gitmek imkânını bulamayınca deniz yolunu bırakarak Anadoludan Halep ve Şam yolile Kahireye gitmiş ve buradaki işleri yoluna koyduktan sonra Şam Beylerbeyisi Hadım Süleyman paşayı çağırtarak Mısır Beylerbeyisi tayin ile İstanbula dönmüştür. $\frac{\text{22 Şaban 931}}{\text{15-Haziran-1525}}$ Hadım Süleyman paşa bu vazifede $\frac{\text{22 Şaban 941}}{\text{26 - Şubat 1535}}$ e kadar on yıl bulunduktan sonra Şam Beylerbeyisi Hüsrev paşanın kendi yerine tayin edilmesi üzerine Bağdat seferinde bulunan Kanunî Süleymanın maiyetine iltihak etmek üzere Kahireden yola çıktı; Keklon kalesinin İranlılardan alındığı esnada orduya iltihak etti. $\frac{\text{10 Şavval 941}}{\text{14 Nisan - 1535}}$ ve birlikte Tebrize gitti. 941 Muharremi tevcihatında Anadolu Beylerbeyi Mustafa paşaya Rumeli Beylerbeyliği ve onun yeri de Hadım Süleyman paşaya verildi. [3]

Hüsrev paşa; Mısır valiliğinde bir yıl on ay, bir gün kaldı. $\frac{\text{Şaban 943}}{\text{13 - II. Kânun - 1537}}$ de Hadım Süleyman paşa ikinci defa olarak Mısır Beylerbeyisi oldu.

---

[1] Nevadirüttevarih sahifa 677 millet kütüphanesi No. 596

[2] Lütfi paşa tarihi sahife 314 Istanbul devlet matbaası 1341

[3] Hammerin Osmanlı tarihi cilt 5 sahife 329; Hammer bu hususta ruznamei Süleymaniyi mehaz gösterir; Lütfi paşa da bunu teyit eder.

Hadım Süleyman paşanın ikinci defa Mısıra memur edilmesi hakkında Lütfi paşa diyorki: (hicretin 943 ünde Hindistan vilâyetinde Mahmut âbat hakimi bahadır han padişahı âlempenaha elçi gönderüp üzerimize karadan Mogol gelüp ve denizden portakal kâfirleri müstevli oldukları ecilden padişahtan donanma ile asker talep edüp şöylekim donanmaya harç lâzım ola mekketullaha emanet tarikile 250 sandık ile on iki kere yüz bin dahi yetmiş bin altı yüz miskal altun yarar adamlarımızla gönderilmiştir. Zikrolunan altundan lâzım olduğu mikdarını alasın dimiş idi. Ana binaen padişahı âlempenah; Hüsrev paşaya hüküm gönderdiler ki zikrolunan altunu bikusur Mısıra getürüp ademisle veznedüp zaptedesin deyu ve bu yılda padişahı rum; Anadolu Beylerbeyisi Hadım Süleyman paşayı getürüp vezir eyledi. Andan vezir adile Mısıra gönderüp Hüsrev paşayı Mısırdan mazul eyledi ve Süleyman paşaya emir olundukim (Mısıra varup bahadır hana muavenet eylemek ecli için gemileri gereki gibi mamur ve hazır ve müheyya edüp kapuma arz edesin sonra emrim ne üslup üzere cari olursa anınla amel edesin ve bahadır handan gelen altunu veznedüp yarar adamlarınla ve bahadır han ademesile kapuma göndersin ve gemilere lâzım olan harcı Mısır hazinesinden harç edüp defter edesin); Süleyman paşa dahi Mısıra varup zikrolunan altunu veznedüp defteri ve sandıklarile padişaha gönderüp hazineye teslim olundu. [1]

Kanunî devrinin en mühim ricalinden biri olan Lütfi paşanın bu satırları yazarken ya ihmal veya kastî olarak hakikatten uzaklaştığığını Hadım Süleyman paşanın iki mektubu ispat etmektedir. Hadım Süleyman paşanın ikinci defa olarak Mısır valiliği esnasında yazdığı anlaşılan bu mektuplardan 2 numaralısı Hüsrev paşanın; Hint hükümdarı Bahadır hanın hazinesinin Ciddeye geldiğini haber alması üzerine Cidde eminine emir yollıyarak bütün mal ve esbabını tutarak otuz bin miskal altun ile birçok eşya ve kethüdası Ferhat dahi ayrıca altı bin miskal altun aldıktan sonra Istanbula yanlış olarak Hintden gelen eşya [2] nezir malıdır diye arzettiklerini ve eşyayi hacılar ile birlikte Mekkeye gönderdiklerini bildirdikten sonra bu malların içinde bir mikdar nezir malı varsa da geri kalan kısmı Bahadır hanın hazinesi olup her türlü kıymetli eşyadan başka 350 bedre altun olduğunu bir bedresi yedi bin altun olduğuna göre yirmi dört kere yüz bin ve elli bin altun tuttuğunu bildiriyor şimdiki hesapça da 2 450.000 altun etmektedir. Hadım Süleyman paşa, bu malûmatı

[1] Lütfi paşa tarihi sahifa 357, 358

[2] Topkapu sarayı müzesi arşivi No. 10895

verdikten sonra Bahadır hanın hayat ve mematı hakkında bir haber gelmediğinden Hindistandan gemilerin geldiği mevsimin hulülünde alınacak malûmatı mufassalan bildireceğini; fakat hayatta olduğuna şüphe edildiği gibi kendisinin vâris olarak bir hatunundan başka kimsesi olmadığından ve getirilen hazinenin dahi çokluğundan dolayı şayet Bahadır han vefat etmiş ise beytülmal hazinesi için miriye zaptolunmasını teklif ediyor.

Şu mektubun verdiği malûmat ile Lütfi paşanın yazdıkları mukayese edilirse Lütfi paşanın 1.276.000 mıskal altununa mukabil hadım Süleyman paşa 2.450.000 altun olduğunu söyler; fakat Süleyman paşa bu mikdarın miskal olup olmadığını tasrih etmezse de Hüsrev paşanın aldığı altun için kullandığı mikyas miskal olduğuna göre bu mikdarın da miskal olarak kabulü icap eder.

Lütfi paşanın verdiği malûmatın tashihi icap eden ikinci noktası da Bahadır hanın bu parayı donanma masrafı için değil; emanet olarak Mekkeye gönderdiğini ve bu hazinenin ehemmiyetini Hüsrev paşanın değil, hadım Süleyman paşanın padişaha haber verdiğini göstermektedir. Mektubu aşağıya aynen yazdıktan sonra fotoğrafisini makalenin sonuna ekliyorum. Mektubun hangi tarihte yazıldığını gösteren bir kayıt yok ise de yukarıdan beri verilen izahata nazaran $\frac{\text{943 yılı Şabanından}}{\text{1537 — II. Kânun}}$ sonraya ait olması lâzım gelir. [1]

Ardai arsai asitanı saadet aşiyan ebbedehullahu tealâ ve eyyedehu ilâ ebedüddevran oldur ki: Bundan evvel Bahadır Hanın hazinesi ve esbabı Ciddei mamureye geldüğün Hüsrev Paşa istima etdükte Cidde eminine mektup gönderüp cemi malini ve esvabın girift etdürüp haliya anlar dahi bazı nezir malıdır ve bazı harcımız içindür gayri mal değildir asitanei saadete arzediver deyu Hüsrev Paşaya mektup gönderüp ol dahi nezir malıdır deyu babı saadete arzedüp muaf hükmü şerifin çıkartup dahi Ferhat nam kethüdasiyle haccac ile gönderüp anda mekkei müşerrefeye vardıkta bu husus içün tülbentten ve utdan ve anberi hamdan vesair hedayadan gayri Hüsrev Paşa içün otuz bin miskal altunların alup ve kethüdası mezkûr Ferhat dahi altı bin miskal altunların alup ki cemi otuz altı bin miskal altun olur her miskali seksener akçeden yirmi sekiz kere yüz bin ve seksen bin akçe olur ki kise hesa-

[1] Bahadır hanın 3 Ramazan 943 / 13 Şubat 1537 tarihinde Diyo kalesinde Portekizler tarafından hile ile öldürüldüğü göz önüne alınırsa Hadım Süleyman paşanın Bahadır hanın akibeti hakkındaki tahminlerinde isabet ettiği görülür. Bahadır hanın ölümü haberi Edirnede bulunan padişaha ancak Şavval 944 / Şubat 1538 de gelmiştir. (Hammer cilt 5 sayfa 206).

bınca elli yedi kise ve otuz bin akçe olur amma filhakika dergâhı saadete arzeyledüğü gibi cemi nezir mali olmayup içinde bir mikdar nezir mali dahi var imiş maadası hazinesi imiş ve müşarünileyh Bahadır Hanın şimdiye dek hiç vechile haberi gelmeyüp hayatı ve mematı namalûm olup inşaallah mevsim geldükte haberi alunup alettafsil vukuu üzere payei seriri âlâya arzoluna amma şimdiyedek haberi gelmedüğünden hayatta olduğuna iştibah olup şöyle ki mevsim geldükte mematı haberi gele cemi hazinesi beytülmal olup mîri canibine zaptolunur zira evlâdından ve akribasından kimesnesi olmayup hemen bir hatunu olup ve getürdikleri hazine dahi mübalâgâ olup sair esbabtan gayri kendu takrirleri mucibince nakit üç yüz elli bedre altun getirmişlerdir ki her bedresi yedişer bin altundan yirmi dört kerre yüz bin ve elli bin altun olur şolki vakidir varakai ubudiyet birle payei tahtı muallâya arzolundu. Bâki ferman dergâhı muallânındır.

Bendei fakir
Süleymanı hakir

Bu mektubunda arka tarafında Süleyman paşanın mührü vardır.

Hadım Süleyman paşanın üçüncü mektubu ise [1] sabık Mısır Beylerbeysi Hüsrev paşanın yolsuz bir hareketini bildirmektedir. Hadım Süleyman paşa İstanbula devlet makamına gönderdiği bu arizade Mısır maliyesine ait defterler tetkik edilirken; ruznamçe defterinde Hüsrev paşanın Mısır hazinesinden beşyüz bin akçe alarak bu paranın padişah tarafından kendisine inam olarak verildiğini kaydettiğini; fakat bu gibi ihsanlarda padişahın hükmü şerifinin divanda resmen okunduktan sonra vesika olarak hazinede muhafazası icap ettiği halde Hüsrev paşanın bu noktaları ihmal ettiği cihetle ahkâmı şerif ruznamçesinde yoklanıp ayni ve tarihi ile tekrar hükmü şerif yazılıp gönderilmesini ve Hüsrev paşanın Mısıra Beylerbeyi olarak geldiği zaman bu vazifeye tayin edildiği tarihi gösteren beratı hümayun veya hükmü şerifi göstermeyip salyanesini 941 Rebiülevvelinin 20 inci gününden itibaren alıp ruznamçeye kaydettirdiğinden bu hususta da ahkâmı şerif ruznamçesinden kaydı bulundurularak tekrar hükmü şerif gönderilmesini rica etmektedir. Hadım Süleyman paşanın bu iki mektuptan başka Hüsrev paşanın yolsus muameleleri hakkında başkaca maruzatı olup olmadığı meçhul olmakla beraber kanunî Süleymanın bu iki veziri arasında şiddetli bir rekabet ve düşmanlık olduğunu ve bu düşmanlığın kendileri için ne kadar zararlı neticeler doğurduğu ileride görülecektir.

[1] Topkapı sarayı müzesi arşivi No. 10895.

Hadım Süleyman paşa bundan evvelki mektuplarında olduğu gibi buna da imzasını koymuş ve kâğıdın arka tarafına mührünü basmış ise de hangi tarihte yazıldığını gösteren bir işaret koymamıştır. Fakat verilen izahattan anlaşıldığı üzere hemen hemen diğer mektup gibi 943 hicrîsinde yazılmıştır bu mektubu da aynen yazarak fotoğrafisini makalenin sonuna ekliyorum.

Ardai arsai asitanı saadet aşiyan ebbdehullahü tealâ ve eyyedehu ilâ ebedüddevran oldur ki: Bundan evvel Mısır Beylerbeylüği Hüsrev Paşaya verilüp Mısıra geldükte bâna beş kere yüz bin akçe inam olunmuşdur Hükmü şerif bendedir deyu hükmü şerîfi çıkarmayup beş kere yüz bin akçeyi hazineden alup kabzedüp bu bende Mısıra geldikten sonra defterlerde bazı kazaya görülürken zikrolan inam kayıt olunduğu yer rast gelüp okundukta bu hususta hükmü şerîf var mıdır deyu kâtiplerden sual olundukta Hüsrev Paşa bende hükmü şerîf vardır deyu hükmü şerifi göstermeyüp beş kere yüz bin akçeyi alup ruznamçeye kayıt ettürdü deyu cevap verdiler haliya bunun gibi hususlar vâki oldukta hükmü şerif irad olunup divanı şerifte okunup muktezayı şerîfi ile amel olunup hükmü şerif ayni ile hazinede hıfzoluna gelmeğin zikr olan beş kere yüz bin akçe inamın hükmü şerifi ayni ile hazinede hifzolunmak lâzım olmağın mercudur ki ahkâmı şerif ruznamçesinde yoklanup ayni ve tarihi ile tekrar hükmü şerif yazılup inayet oluna ki hazinede hıfzolunup vakti hacette mazmunu hümayunu ile amel oluna ve bundan gayri Mısır kenduye verilüp geldükte kendusüne ne tarihten verldüğüne hükmü şerif veyahut berati hümayun göstermeyüp salyanesini sene ahadi ve erbain ve tisamie Rebiülevvelinin yirminci gününden alup ruznamçeye kaydettürmüş bu husus dahi ahkâmı şerif ruznamçesinde görülüp ayni ve tarihi ile tekrar hükmü şerif inayet oluna ki ol dahi hazinede hıfzoluna şolki vâkidir varakai rıkıyet ile payei seriri alâya arzolundu. Bâki ferman dergâhı muallânındır.

Bendei fakir
Süleymanı hakir

Hadım Süleyman paşanın dördüncü mektubu donanma ile Hint seferine giderken Cidde limanından yazılmıştır. İstanbula devlet makamına yazılan bu arizada 945 muharreminin son günü olan yevmülhamis yani perşenbe günü Süveyşten hassa gemileriyle çıkılıp Korondil nam mahalle geldiğini ertesi günü yani seferin birinci Cuma günü buradan da hareketle Tur limanına varıldığını; evvelce buraya gönderilmiş olan 30 kıta hassa donanma gemilerile birleşildikten ve su almak için burada kalındıktan sonra saferin beşinci günü hareketle enginde dört gün dört gece gidildikten

sonra beşinci gece deniz seviyesiyle bir hizada bir çok döküntü taşlık sahasına rastgeldiklerini ve havanın müsaadesinden istifade ile sabaha kadar uğraştıktan sonra gündüz olunca bu tehlikeli sahadan gemileri birer birer çıkararak iki gün kadar daha döküntülü sahada seyirden sonra Cidde limanına girildiğini ve yolda tükenen suyu ikmal için birkaç gün Ciddede kalınarak sarnıçlarda toplanan yağmur sularından bu ihtiyaç temin edildikten sonra Kemeran adasına gitmek üzere yola çıkıldığını bildiriyor. Bu mektubun da altında imzası arka tarafında da mührü varsa da diğer mektuplarında da olduğu gibi tarih atılmamıştır. Mektubu aynen yazdıktan sonra fotoğrafisini makalenin sonuna ekliyorum:

Süddei sipihri celâl ve atebei keyvan misal turabına arzı bendei pür ibtihal budur ki: Sabıka Hint canibine emrolunan seferi sultanî ahvalinden istilâm buyurulursa hazreti hakkın avnü inayeti ve devletlû padişahı âlempenah hazretlerinin devlet ve saadetleri mürafikati ile işbu sene hamse erbain ve tisamie mahı muharreminin selhinde ki yevmülhamistir. Süveyşten hassa donanma gemileriyle çıkılup korondil nam mahalle konulup yarındasi yevmülcuma ki mahı saferin gurresidir mahalli mezburdan göçölüp Tur limanına konulup anda Turda mukaddema sulamağa irsal olunan otuz pâre hassa donanma gemilerine mülâki olup asker halkının suya şiddeti ihtiyaçları olmağın dört gün sulanmak maslahatı için Turda ikamet olunup andan kemeran ceziresine yapışmak niyetine çıkılup Cidde enginine salınup dört gün dört gice zikrolunan enginde yürünüp beşinci gice hemen âni gördik ki derya içinde suya beraber nice yerde cabeca döküntü taşlar zahir olup ittifak ol mahalde avnü ilâhi ve devleti padişahi ile rüzgâr dahi karşılayup ol gice sabaha değin kâh öte kâh beri gemiler denizde volta urup gezüp yürüyüp yarindası alessabah zikrolunan döküntinin arasından donanma gemileri döndirilip kapudan çıkar gibi birer birer selâmet yakasına çıkarılup dahi yarındası rüzgâr olmayıp limanlık eyleyüp amma giru bazı döküntü taşlar dahi belirüp kâh öte kâh beri gemiler sergerdan olup ahirülemir iki günden sonra devletlû padişahı âlempenah hazretlerinin devleti berekâtiyle zarurî Cidde limanına vüsul ve duhul müyesser oldu. İttifak ol esnada asker halkının ve gemici tayfasının ufuneti havadan ve şiddeti hardan suubeti ve suya şiddeti ihtiyacı vardı eğer Cidde limanına yapışılmak müyesser olmasa asker halkının ve gemici tayfasının nısfı hararet ve ufuneti havadan ve su kılletinden kırılup halleri diğergûn olmak mukarrerdi. Hattâ Akdenizde nice yıllar yürüyen reisler vesair gemiciler bu Hint denizinde hayran ve sergerdan olup **enseleri enetüp** *ne canibe iltica edeceklerini bilemeyüp biz bunun gibi döküntüsü çok ve*

sığınacak yeri yok deniz görmedük deyu ızharı acz eylediler ve Cidde de dahi akar su olmayup olanca suyu dahi yağmur suyundan sarnıçlarda irgilmiş su olup bir iki gün seddi ramak için anda sulanmak niyetine ikamet olunup andan hemen bi inayetillâh kemeran ceziresine salınmak tedbir ve tedarik olundu ümitdir ki inayeti yezdanî ve devleti hüsrevanî berekâtında sıhhat ve selâmet ile varılup envai yüzaklıkları ve fetihler müyessr ola ana binaen vakıı hal asitanei alâya arzolundu baki ferman dergâhı muallânındır.

Bendei fakir
Süleymanı hakir

Hadım Süleyman paşanın beşinci mektubu diğerlerinden daha uzun ve muhteviyatı itibariyle de değeri daha fazladır. Hadım Süleyman paşa; Yemen kıtasının anahtarı makamında bulunan Aden kale ve limanını ele geçirerek Hint Okyanosu seferleri için bir dayanak yapılması lâzımgeldiği hakikatini görmüş ve takdir etmiştir; fakat bu mühim mevki şimdiye kadar gerek Selman reis ve gerekse Portekizli Albokerke'nin müteaddit hücumlarına karşı kendini muvaffakiyetle müdafaa etmişti. Aden kalesinin tabiaten müdafaaya salih olduğunu gözönüne alan Hadım Süleyman paşa bu mühim mevkii hile ile ele geçirmeğe karar vermiş ve bu hususta hazırladığı plânı tam bir muvaffakıyetle tatbik etmişti. Bazı tarihçilerin yazdığı gibi Aden emîri Davut oğlu Amirin öldürülmesinden dolayı onu tenkit etmenin doğru olup olmadığı hakkında bir fikir edinmek için onun aşağıya naklettiğim mektubunu okumak lâzımdır. Bu mektup Adenin nasıl zaptedildiğini izahatan sonra bu mühim kaleyi muhafaza için Süleyman paşanın ne gibi tedbirler aldığını göstermesi itibariyle de incelemeye değer. Mektubu aynen yazdıktan sonra fotoğrafisini makalenin sonuna ekliyor ve çok açık bir dille yazılmış olan bu mektubu ayrıca izaha lüzum görmüyorum. [1]

Süddei Sipihri Celâl ve atebei keyvan misal türabına arzı bendei pür ibtihal budurki: haliya bu bendei bi vücut hassa donanma gemilerile Zebit kurbinde Kemeran demekle maruf limana vusul buldukta bu bendei bi vücut adamlarından sabıka hilati padişahi ile Aden ve şehir beylerine gönderilüp devletlû padişahı âlempenah hazretlerinin nam şeriflerine Adende ve şehirde sikke kestirilüp ve hutbe okutup ve kesilen para ile

[1] Hadım Süleyman paşanın Hinde yaptığı sefer hakkında fazla bilgi idinmek isteyenlerin (XVI. asırda Hind Okyanosunda Türkler ve Portekizler) adlı esere müracaatleri tavsiye olunur.

asıtanei saadet aşiyana irsal olunan Ferhat bendeleri nişanı şerifi padişahı ile muanven Türki hükmü hümayunla ve mazmunu hükmü şerifde envai istimaletler ile hassa donanmadan biş altı gün evvel üç pâre kayık ile Aden beyine gönderilüp mezbur Ferhat bendeleri dahi muvafık rüzgâr ile Kemerandan doğru varıp Aden limanına girüp Aden beyi dahi mezburi güricek kala kapusunu berkidüp dört gün kapuyu açmağa riza virmeyüp amma mezkûr Ferhat sabıka mezbur beye hilatı sultani ile gelüp evvelden aşina gibi olmağin mezkûra aşinalık ve dostluk gösterüp bişinci gün bin belâ ile kapuyu açtırup varup Mezbur beye buluşup hükmü şerifi virüp ve korkma üşenme deyup envaı istimaletle ve esnafı emanet gösterüp bu bendei bi vücut dahi akibince hemen Kemerandan yilken edüp şenbih gün ki mahı rebiülevvelin yedinci günüdür Adene gelüp vasıl oldukta yilken aşağa komayup mükemmel donanma gemilerile yilken ile gelüp doğri limanına girüp demir bırakup kendusi talep olundukta bu bendeye gelüp buluşmağa dahi ihmal idüp a'yanından dört nefer adam gönderüp gelip bu bendei bi vücuda mülâki olduklarında âdet üzere dört neferine dahi padişahı âlempenah hazretlerinin hilat kaftanlarını geyirüp ve korkman üşenmen diyu envaı istimaletler virüp giru kaleye gönderüp beylerine vardıklarında mezbur beyleri dahi bu bendeye mülâki olmamak için denize giremezin hoş değülim diyu envai özür ve behane edüp kaleden çıkmağa riza göstermeyup ahirülemir şöyle vecih görüldiki bu bendenin kethüdası olan Süleyman bendeleri bir kaç nefer adam ile kenduye varup mülâyimet gösterüp gelberu paşaya buluş ve padişahı cihanpenah halledallahü sultanehu hazretlerinin hilati hümayunlarını gey diyu söyleye dahi Mezbur bey dahi gelüp kale kapusuna çıktıkta beyler ile asker halki kendusuna tazim tarikile karşu varup sancağı hufyeten kendular ile bile alup götüreler dahi ol tamam sandala girüp gelüp bu bendenin gemisine girdikte bu bendenin gemisinden dahi top atıla hemen top atıldıkta sancağı çıkarup kale bürcüne dikeler filvaki vechi mezbur üzere mezkûr Süleyman kethüda bendeleri bir kaç adam ile evvel varup kenduye bulışıp envai dil hoşluğu ile ne eylerse eyleyüp kenduyi veziri ile ve kale beyı ile dahi iki yarar ademisile çıkarup bu bendei bi vücut gemisine gönderüp gelüp gemiye girdiğinde tutulup muhkem kayıt ve bent olunup ve gemiden top atılup tekbir ile filhal sancak hisar suruna çıkarılup beşaret davulları çalınup alınup askeri mansur ile kale içi dolup Allah hazretinin inayetile devleti padişahide fetih müyesser olup amma devletlû padişahı âlempenah hazretlerinin malûmlarıdırki her vakit bunun gibi bir kale feth olunsa elbette asker halkı yikilmeyüp kale halkının esbabına el uzatmayınca olmayup bunda dahi ol üslup üzere hini fetihte askeri mensur halkı kalei mezbure ahalisinin esbabına

el uzatmağa başlayucak bu bendeye şikâyetci gelüp istimdat eyledükte bu bende dahi bi tevekkuf hemen varup kalaya girüp yağmaya mübaşeret idenlerun nicesine siyaset idüp ve bir ikisinin boynun urup giru yiğilmeyüp akibetülemir kale kapularında adamlar koyup ve bu bendei bi vücut liman kapusunda durup ve şehir içine adamlar salup elinde esbap bulunan kimesnelerin ellerinden alup getirüp bir yere cem edüp ahir ol vechile dahi ezabtı müyesser olmayup akibet kimesne esbaba değmesun ve esbap alan kimesneler dahi getürsün cemi kula birer akçe terekki diyu şehir içine münadiler bırakup nida ettürdükte her kişinin birer akçe terekki olduği malumu olicak her şahıs yağmadan feragat edüp aldıkları esbabı dahi getirüp hemen bendei bi vücut huzurunda külliyyen esbap bir yire cem olunup üzerine kadı ve emin nasp olunup her kişi esbabını kadı huzurunda ısbat edüp her kimesneye hakkı bi kusur teslim olundu ve ol gün ikindü vaktinde bu bende kaladan çıkup gemiye geldikte mezkûr Aden beyinün fitneye bais olması ihtimalinden izalesi vecih görülmeğin mezbur bey bir veziri ve üç nefer yarar adamı ile gönderilüp kala kapusunda salp olunup andan sonra emâni osmani çağırtılup havften perakende olanlar ve gizlenenler giru yerlü yerlerine gelüp hisarın içi kelevvel şenlik olup refahiyet tamam bulup haliya hıfz ve haraseti için Mısır muhafazasında olup bu bende ile bile gelen ümeradan Behram Bey bendeleri her vecihle yarar olmağın Mısır kullarının gönüllüler bölüğünden yüz nefer ve atlu tüfekci zümresinden dahi yüz nefer ve çerakese zümresinden yüz nefer ve hisar erinden yüz nefer ve azabından yüz nefer kimesneler ki cümle beş yüz nefer kul olur mezbur Behram Bey bendelerile bile konulup ve dizdar ve kethüda nasp olunup ve yirmi nefer topcular ile bir topcu başı ve bir topcular kethüdası tayin olunup bile konuldu.

Ve ilmişerifi cihanarâya mahfi ve mestur buyurulmiyaki bu tedbir ve tedarik ile fethi müyesser olmayup taşradan döymek ile veya beklemek ile alınmalı olsa bir taşını koparmak değil yakinine ve yöresine uğranmak mümkün olmazdı. Zira kadîmden suubet ile meşhur olmuş hısnü hasîn ve kalai metin olup bu zamane degin her kim fethü teshirine kast itse imkân ve derman müyesser olmayup fethi babında mahrum ve naümit gitmişlerdir. Zira ki üç canibin derya ihata idüp ve deryanın iç tarafın cibali şamih ve kullei rasih ihata eylemiştir ki her kulenin bünyadı âbda ve küllisi sehaptadır ve her kullei kühta bir bürci âli bina olunmuştur ki her biri samini sebi şeddad olup güyaki (lemyahluka misliha filbilad) anın hakkında nazil olmuştur ve kalesının hüsnü ve melâhatte naziri olmayup içinde olan evleri dahi bâlâ ve bülent olup her birinin sakafi bürucü feleğe uruc idüp heman

Mısır evlerine mümasil ve muadildir. Bihamdillâh devletlû padişahı âlempenah hazretlerinin devletinde bir ferdin burnı kanamayup fethi âsânlık ile müyesser oldı inşaallah eyyamı saadeti padişahide bu canibler tamam fetih ve zaptolunur, ziraki cemi memleketi Yemenin başı Aden olup Adenden Mekkei müşerrefeye varınca hayli vasi memleket olup Zebit ve Tais ve Sa'nan nam meşhur kaleler olup bu bendei bi vücut hod görmedüm amma efvahda otuz sancaklık kadar yerdir diyu söylenür öyle olicak bu deklu vasi memleketi durmayup fetih ve zabt etmek için bir yarar beylerbeyi konulmak lâzımdır ki eğer bunda Aden muhafazası için konulan Behram Bey bendeleridir ve eğer gayrıdır gelüp Zebit de cülus idüp atlu kullar ile etraf ve cevanip ta Mekkei müşerrefeden Adene gelince tahtı yedinde ve kabzai tasarrufunda olup gereği gibi hıfız ve haraset eyleyüp amma nefsi Adende âdeti kadime üzere hemen Dizdar ve Kethüda ve Hisar eri ve azap ola zira Aden dağ içinde vâki olmuş bir kala olup beylerbeyi sakin olmağa dardır amma Zebit memleket ortası olup anda durmakla her etraf ve cevanip zabt ve hıfz olunmağa kabil ve mümkündür ve haliya Diu canibine teveccüh etmeğe mevsum karip olup vakit ziyade dar olmağın bervechi tacil mastur kullar konulup bervechi istical olcanibe revane olundu.

Amma mezkûr kale ifrat ile büyük kale olup ve kaledan gayri Liman ağzında bir küçük kalesi dahi olup asıl kaleye beşyüz hisar eri ve dört yüz azap ve küçük kaleye dahi Dizdar ile yüz hisar eri konulmak lâzım olup ve zikrolunan kimesnelerden bunda bulunandan hemen on beş nefer adam yazılup baki beş yüz seksen beş nefer adama ihtiyaç olmağın olcevanibden gönderilmek istida olundu ve etrafta olan memleketi hıfız ve hıraset etmek için dergâhı muallâdan bir gönüllüler ağası ve bir tüfekciler ağası ve bir azap ağası ve beşyüz nefer gönüllü ve beşyüz nefer atlu tüfekci ve kale için altmış nefer topcu ve on nefer top arabacı yazılup ve ulufeleri tayin olunup Adene irsal olunmağa uluvvi inayeti padişahi mebzul ve masruf buyurula ekalli mayekûn gönüllülerin ulufeleri on altışar ve tüfekcilerun ulufeleri on bişer ve Hisar erenlerünün ulufeleri onar ve Azabların dokuzar akça olup ve topcularun ve top arabacılarun dahi ulufeleri onar akça ola zira Mısırda ve bu yerlerde kat,a bir fert el girmek ihtimali yoktur ve irsal olundukta bir yıllık ulufeleri Mısır hazinesinden tayin olunup verile ta memleket düzelüp vüs'at bulup etraftan mahsul gelüp hazine hasıl olunca anunla kifayetleneler andan sonra ulufeleri bundan olup mutasarrıf olalar ve dergâhı muallâdan arabaları ile otuz darbezen ve irili ufaklı otuz kıt'a şayka topları mühim olmuşdur ve andan gayrı kalei mezburenin tamir ve termimi ve bazı mahallerinin teşyidi içün

üç nefer mimar ve biş nefer halife ve bina mühimmatına lâzım olan kazmadan ve kürekten ve külünkden demir küsküden vesair binaya gereklü olan alât ve esbabtan kifayet miktarı alât ve esbap tedarik olunup Mısır beylerbeysine irsal buyurula ta ki anlar dahi Cidde eminine gönderüp Cidde emini dahi Aden de Behram Bey bendelerine irsal eyleyüp ulaşdura ve Mısır beylerbeysine bir hükmü şerif inayet buyurula ki bervechi istical Mısırdan iki bin kantar barut tahsil edüp ve memleket düzelünce zahire için beş bin erdep buğday tedarik edüp bu cümleyi Aden kalesına ulaşdura ve mezkûr Aden beyünün niyeti ve kasti kâfir ile bir olmak imiş hattâ yakın zamanda kâfirden kenduye bir kayık gelmiş imiş ve sabıka padişahı âlempenah hazretlerinün namı şeriflerine kestirtüp Ferhat bendelerile dergâhı muallâya gönderdüği para heman mahza bir sureti muamele imiş cemi akçesini kendu adına kestirüp ve hutbeyi kendu adına okutur imiş ve haliya işbu sene hamse erbain ve tisamie mahı Rebiülevvelinin on üçüncü günü cüma gün kale camilerinde cuma namazı kılınup padişahı âlempenah hazretlerinin namı şeriflerine hutbei fetih okundu baki ferman dergâhı muallânındır.

Bendei fakir
Süleymani hakir

Hadım Süleyman Paşa; Küçerat kıyılarında Diu kalesını muhasara ettikte; Bahadır hanın yerine geçmiş olan Mahmut şahın Türk sefer heyetine gösterdiği müşkülât ve kuvvetli bir Portekiz donanmasının imdada gelmek üzere olması ve Adene dönmek için müsait mevsim rüzgârı vesair sebeplerden dolayı muhasarayı kaldırarak geri döndü.

Hadım Süleyman Paşanın Hint seferi hakkında Kanunî Süleymana göndermesi icap eden raporu bulmak mümkün olsaydı Diu muhasarasının kaldırılmasını icap eden hakikî sebepler ortaya çıkacaktı; fakat bu raporu Topkapı arşivinde dikkatle aradığım halde bulmak mümkün olamadı; yalnız Arabistanın cenup kıyısında ve Adenin şarkında mühim bir liman olan şehir beyinden İstanbula gönderilmiş bir mektupta bu hususa az veya çok temas edilmekte ve (... *vezirimüşarünileyh arzı Hinde sefer idüp Allahü taalânın hıfzında selâmetle Diu benderine varup anda müteaddit kaleler ile ... müşriklerin kavi bürçlerini bulup bazısını yıkup yer ile beraber idüp mümkün olduğu denlü kâfirleri esir idüp bâki kalan bürçda az kâfir kalup nihayet derecede ceht ve cihat etmişlerdir ehli Hindin gönülleri kâfir ile beraber olup anlara müsait ... mütevehhim olup bu muhakkak ki darı Hint darı şirk ve nifaktır. Ehli Hindin cümle*

ef'alinden biri budur ki askeri mansurun ifsadına kast etmişlerdir. Allahü taalâ, müşarünileyh veziri muazzama ilham idüp askeri anda durdurmada hüsnü tedbir ve fikri sakip eyleyüp donanmayı Hint vilâyetinden çıkardılar...) demektedir. [1]

Hadım Süleyman Paşanın bu seferde osmanlı imparatorluğuna kazandırdığı sahaya yalnız Aden değil onun bütün Hinterlantını teşkil eden Yemen kıt'ası da dahildir. Hint seferinden dönüşte Yemen sahillerinin en mühim iskelesi olan Moha limanında donanma ile demirledikten sonra Yemen hükümdarı Nâhuda [2] Ahmede haber yollıyarak yanına çağırttı.

Mısırın Yavuz Sultan Selim tarafından 1517 yılında zaptı esnasında Mısır kölemenleri hizmetinde bulunan büyük Türk Amiralı Selman Reis de maiyetindeki Türk yiğitleri ve Çerkes askerlerile Yemen kıtasını Arapların ellerinden almıştı. Kanunî Süleyman sonradan Selman Reisi buraya göndererek kendi hakimiyetini tanıtmış ise de Yemende bulunan beylerin Osmanlı hükûmeti ile bağlılıkları sözden ibaretti. Bu zengin ve büyük kıtayı ele geçirmiş olan Nâhuda Ahmet; hadım Süleyman paşa tarafından davete gelen hoşgeldi beyi yanına bile uğratmadı. Bunun üzerine hadım Süleyman paşa bu âsi valiyi hile ile ortadan kaldırmağa karar verdi; kendi kethüdası Süleyman ağaya icabeden talimatı vererek yolladı. Nâhuda Ahmet için hil'at, sancak ve Beylerbeylik beratı ve kâfi mikdarda maiyet ile yola çıkan Süleyman ağa güzellik ile yola getiremezse onu hile ile öldürecekti.

Fakat Nâhuda Ahmet çok ihtiyatlı davrandı. Süleyman ağanın yanındaki fedailerin bir iş yapmalarına imkân bırakmadı. Süleyman ağa tarafından yapılan daveti de bir takım bahanelerle reddetti. Bunun üzerine Süleyman ağa; Nâhuda Ahmet ile bir mukavele yaparak her yıl bir milyon akçe vergi vermek şartiyle onun Zebit beyliğinde kalmasını kabul etti. Hil'at, sancak ve berat vererek geri dönüp Mohaya geldi. Nahuda Ahmet; maiyetindekilere bu mukaveleyi tatbik niyetinde olmadığını Süleyman paşa kuvvetlerinin Yemenden uzaklaşır uzaklaşmaz mukaveleyi bozacağını; hatta Aden kalesini bile ele geçireceğini söylemişti. Bunu haber alan Hadım Süleyman paşa; donanma ile Kameran adasına giderek toplar için araba yaptırdıktan sonra Salif limanında karaya asker döktü ve bu civarın hakimi olan kâşif Sinan da kendisine iltihak

[1] Topkapı sarayı müzesi arşivi No. 6704 bu vesikanın dahi fotoğrafı makalenin sonuna konuldu. Bazı yerlerini fare didiklediği için okunamamıştır.

[2] Nâhuda; Gemici ve kaptan manasına kullanılır.

ederek hayvan tedarik etti; birlikte Zebit üzerine yürüdüler. Nahuda Ahmet; Türk, Arap ve habeşlilerden mürekkep ordusunu toplıyarak Süleyman paşaya karşı çıkdıysa da maiyetindeki komutanlardan Veli beyin ve bir kısım askerin kendi aleyhine döndüğünü görünce Zebite çekildi. Ve hadım Süleyman paşaya karşı itaat tavru gösterdi. Hadım Süleyman paşa müsait şartlar altında Zebite girdikten sonra Nâhuda Ahmedi idâm ettirerek Yemen kıtasını Osmanlı imparatorluğuna ilhak etti. Bu harekâtın ne suretle cereyan ettiğini bütün tafsilâtiyle görmek için Hadım Süleyman paşanın bu hususta gönderdiği raporu okumak kâfidir. Bu raporu aynen yazdıktan sonra makalenin sonuna fotoğrafisini ekliyorum.

Topkapı Sarayı arşivinde 9663 numarada kayıtlı olan bu raporun baş tarafı yırtılmış olduğundan noksandır. 228 X 100 santimetre eb'adında olup 83 satır yazı vardır:

(. . . . . .

olan nâhuda Ahmet demekle maruf ve meşhur bir bedbahta merreten badeuhra devletlû padişahi âlempenah hazretlerinin namı şerifleri ile muanven hükmü şerifleri ve bu bendei bi vücudun mektubları ve hilati ile dergâhı muallâ müteferrikalarından hoş geldi bendeleri irsal olunup envai hüsnü vade ile bu bendei bi vücude gelüp buluşması babında türlü türlü saiyler olundukta mezbur nâhuda Ahmet dahi seri pür şururunda olan gururundan mezkûr hoşgeldi bendelerile gelüp bu bendeye buluşmağa kat'a riza göstermeyüp bir vechile izharı kibir ve enaniyet eylediki kabili tahrir değildir. Ol ecilden mezkûrun gelüp bu bendei bi vücuda buluşması ziyade mühim görülüp defaten sâliseten bu bendei bi vücudun kethüdası Süleyman bendeleri ile mezbur nâhuda Ahmede devletlû padişahı cihan penah hazretlerinün hilati ve sancağı ve beratı şerifi irsal olunup ve eğer mezbur nâhuda itaati emri padişahi eylemeyüp gelmezse bir fırsat deminde alelgafle mecal vermeyüp başın kesmeğe ikdam edesiz deyu ısmarladığımdan sonra mezbur kethüda bendeleri ile yirmi nefer mikdarı kılıç eri yarar yiğitler dahi bile koşulup gönderilüp mezburlar dahi varup vusul bulduklarında mezkûr nâhuda Ahmet dahi yanında bulunan atlu ve yaya Rum yiğitleri ve habeşî kulları ve iki üç adet sancakları ve tabılhanelerile mezbur kethüda bendelerine bir mikdar karşu çıkup amma vehminden tamam ihtiyat ve ihtiraz üzere olup mezbur kethüdayi kat'a yanına yaklaşdırmayup iraktan bir mikdar kelimat olunduktan sonra mezbur nâhudanın bu bendei bi vücude gelüp buluşması zikrolunup mezbur kethüda bendeleri dahi gelün paşa hazretlerine buluşun diyu merreten sâliseten mezkûru davet eyledikte mezbur nâhuda Ahmet dahi

ben sabıka hüküm ile gelen hoş geldiye varmazım diyu kat'î cevap virüp ve ol zamana dek Zebitde olan Rumlı tayfasınun gönüllüleri ziyade nefret ve vahşet üzere olup biz kimesneye kul olmazız zira bu memleketi biz kılıcımız ile feth idüp dururuz her kim elimizden almak ister ise gelsün kılıcı ile alsun diyu her birisi davayı merdi edüp bizden ziyade iba ve nefret üzere olup birisi kat'a dayiremize uğramayup ve bizum canibimizden varan adamlarumuz ile dahi birisi söyleşmeyüp ve bakışmayup ahirülemir kethüda bendeleri vardıkta el altından mezburların gönüllerini devletlû padişahı âlempenah caniblerine ram ve muti eyleyüp her birinün tatlu dil ile gönüllerini beru canibe mail edüp akıtup ve mezbur nâhuda Ahmedin olvechile virdüğü cevabına kat'a mültefit ve mukayyet olmayup bade zamanın bir mecliste dahi mezbur nâhuda Ahmedi tekrar davet edüp muhkem ikdam ve ihtimam eyledikte akibetülemir mezbur nâhuda Ahmet dahi mezkûr Kethüda bendelerinün kulağına hufyeten ben varurdum amma asker halkı komayup mani olurlar diyu cevap viricek hemen ol mahalde mezbur kethüda bendeleri dahi mezkûrun divanında olan cümle kâşiflerine ve yarar adamlarına ve sayir asker halkına:

— Yoldaşlar Ahmet Bey; paşa hazretlerine gelüp buluşmağa sizmi mani olursuz? elhamdülillâh cemi rubu meskunun padişahları yedi iklim padişahı padişahımız halledallahü milkehu hazretlerine kul olmağa can virurler siz razı değilmisüz deyu hitap eyledikte içlerinden Veli Bey bendeleri dimekle maruf bir yarar kâşifi ve dahi bazı yarar adamları ve sayir asker halkı - biz devletlû padişahı âlempenah hazretlerinün kulunun kulu olmağa lâyik değilüz bu kande kaldıki yedi iklim padişahı kuli olmağa razı olmayup kulluğundan kaçavuz amma şimdilik bu kişi bizüm başımız buğumuzdır bu gelsun önümüze düşsün biz dahi maşiyen alelvechi varup paşa hazretlerine buluşup izharı ubudiyet eyliyelüm.

Diyu bilittifak müttehidüllisan ve müttefikülkelâm cevap virdiklerinde mezkûr kethüda bendeleri dahi cümlesinün müvacihesinde mezbur nâhuda Ahmede:

— Siz paşa hazretlerine gelüp buluşmağa asker halkı mani olur diyu özür ve bahane edüp isyanı ve günahı bunlara isnat iderdünüz haliya bunlar mukabele gününde bihamdillah bu vechile cevap virdiler malûm olduki günah anlarun değil sizün imiş.

Diyu kendusuna bilmüvacehe söyledikte mezbur dahi ol mukabele de aslâ cevaba kadir olamayup dembeste ve hayran kalup iki ellerile dizlerini döğüp macera bu yüzden vaki olduğuna envai teessüf ve telehhüf idüp mülzem olup kendü adamları ile muarazaya başlayup ol hinde gazabından heman def'i meclis idüp mezkûr kethüda bendeleri dahi

mezbur nâhuda Ahmedün bu vechile serkeşliği ve ademi mutavaat ve mütabiatini görüp bu bendei bi vücuda buluşmasından ümid kat idüp meyus olicak heman irsal olunan sancağın ve hilatin ve beratı şerîfin virüp ve irsal olunan hükmü şerifi cihanmuta muktezasınca mezburı vilâyeti zebit mahsulinden Aden hazinesine yılda on kerre yüz bin akçe kesime kesüp ve bu vecih üzere kesime kail olduğuna eline kendu mühri ile temessük için arzını alup giru dönüp gelup donanma gemilerile konduğumuz moha dimekle maruf ve meşhur benderde bu bendei bi vücuda bulışup mezburun arzların ve cevabı nasevabın getirüp amma mezbur nâhuda Ahmet giru askerine:

— Yikit yigil biz bunlara haracmı virürüz hele şimdilik bizzarure bunlar ile bu yüzden müdara eyledük bunlar gittiklerinden sonra kalei Aden dahi bizümdür - .

Diyüp ve bundan gayri ben bu memleketi kılıcım ile alup dururum her kim gelüp giru kılıcı ile almağa kadir ise gelsün alsun diyu envai nâşâyeste ve güzaf sözler söyleyüp tuğyan üzere muhkem musır ve mücit olduğın kendu ağzından istima eden sika kimesneler gelüp bu bendei bi vücuda bir bir takrir idüp bu bendeye dahi ziyade gayret ve hamiyet galebe idüp cemi askeri mansurda olan umurdide ve kârâzmude kimesneler ile bu bapta meşveret idüp her biri müşkül maslahatın itmamına bir fikir ve tedbire kadir olamayup ve askeri mansur ise Hint seferinden dönmüş zebun ve bimecal ve bi zad ve zavad olup ve Zebit karasına çıkılmak murat olunduğu takdirce dahi aslâ mezbur nâhuda Ahmet vehminden etrafta ve sevahilde at ve katır ve deve ve merkepce merkep komayup külliyyen sürüp memleket içine alup gidüp ve cemi askerin mürettep ve mükemmel düşman yarağı ile bir yire cem idüp bir ferdi yanından taşra salıvirmeyüp ahirülemir bu bendei bi vücut mezbur nâhüda Ahmedin kâşiflerinden mezkûr Veli Bey bendelerine bir mektup yazup bir sai ile gönderüp envai mevayit ve mevait ile vadei kerimeler eyledikten sonra anun dahi bu bendei bivücude el altından mektubı ve cevabı gelicek mezbur Moha benderinden cemi donanma gemileri ile kalkup Zebit tevabiinden Kemeran nam cezire limanına varup demir bırakup anda askeri mansur halkının cemi atlusuna ve yayasına ulufelerini virüp ve her birisine can ve dilden envai istimaletler virilüp ve yirmi otuz adet mikdarı top arabaların hazır ve müheyya idüp cemi cenk ve cidal esbabın tertip ve tehzip ittikten sonra andan dahi göçilüp Zebit karası canibinden Şam dimekle maruf nahiyede vaki olan gubbetül-salif dimekle maruf meşhur bir körfeze varup demur bırakılup hemen bir sabah mütevekkilen Alallahi Melikilfettah top arabalariyle cemi atlu ve yaya asker halkı heman alâtı harp ve esbabı kıtalleri ile taşra çıkarılup ol

hinde mezbur nâhüda Ahmedün yarar kâşiflerinden nevahii şam kâşifi olan Ciddeli Sinan dimekle meşhur bir yarar kâşifi seksen miktarı atı ve kendü giyimli yarar yigitleriyle devleti âli himmeti padişahi berekâtında gelüp bu bendei bi vücuda buluşup mezbur bendelerine üç yüz bin akçe ile devletlû padişahı cihanpenah hazretlerinün sancağı virilüp ve devletlû padişahın bu bendesine olan sadakasından mezbur bendelerine otuz bin nakit akçe ve bir altun kılıç ve iki kıta teşrif kaftanları verilüp fevkalhad tergip ve tezhip olunduktan sonra ol dahi mezkûr Şam nevahisinin atın ve devesin ve katırın ve merkebin ve sığırın sürüp bu bendei bi vücut canibine götürüp kırk elli baş at ve katır cem olunduktan sonra heman mezbur Gubbetülsaliften göçüp aheste aheste üç menzil yir Zebit üzerine varuldukta mezbur nâhuda Ahmet dahi bu bendei bi vücudün Zebit üzerine yürüdüğini istima edicek atı giyimli ve kendu giyimli yedi yüz mikdarı yarar Rum yiğitlerinden gayri yüz elli mikdarı Rumlı yaya tüfekçiden ve sipahi Araptan ve Habeşî kullarından bin beş yüz miktarı asker cem idüp Zebitden çıkup ılgar idüp küçük Beytülfakih dimekle maruf karyeye geldikde sabıka mezbur mektup gönderdüğüm kâşif Veli Bey bendelerinden mezbur nâhuda Ahmet kenduye ademi sıdk olduğun sezip mezburu ol menzilde helâk eylemek kast eyledikte mezbur Veli Bey bendeleri dahi sen padişahi cihanpenah hazretlerine mutiim diyu bendelik davasını iderdün şimdi isyan mı idersin diyu heman mezburun askeri içinden sıçıratup çıkup devletlû padişahın doğrusu ve muhibbi olanlar gelsünler diyu alâmeleinnas nida idüp merdanelikler ve yegânelikler eyleyucek mezbur nâhudanın askerinden yetmiş seksen nefer mikdarı yiğitler ile iki nefer kâşiflik eylemiş yarar kimesneler devleti padişahi berekâtında mezbur Veli Bey bendelerine tâbi olup ol hinde bir miktar cenk ve cidal idüp mabeyinlerinde birkaç nefer adam düşüp mezbur Veli Bey ile yetmiş seksen nefer miktarı adam zikrolunan iki kâşifler gelüp büyük Beytülfakih dimekle maruf karyede bu bendei bi vücude mülâki olup mezbur Veli Bey bendelerine dahi mezidi inayeti padişahiden üç yüz elli bin akçe ile devletlû padişahı cihanpenah hazretlerinün sancağı verilüp ve devletlû padişahı cihanpenah hazretlerinün ben bendesine olan sadakasından mezbur Veli bendelerine dahi teşrifen seksen bin nakit akçe ve bir altun kılıç ve iki kaftan virilüp ana dahi envai izzü ikram olunup ve mumaileyh ile bile gelen adamlardan mezbur iki nefer kâşiflere dahi onar bin nakit akçe ve üç nefer adamlarınun her birine üçer bin akçe biş neferine dahi ikişer bin akçe virüp her birine envai riayetler kılındı. Allah Hazretine malûmdur ki malım değil başım ve canım dahi devletlû padişahı cihanpenah uğruna külliyen fedadır öyle olsa mezkûr nkhuda Ahmet mezbur Veli Bey

bendelerinin padişahı âlempenah canibine tâbi olduğundan ziyade müteessir ve müteellim olup yanında olan askeri nagâh külliyen kendüsünden yüz döndüreler diyu havf idüp hemen ol mahalde dönüp giru Zebide varup oturup derya canibinden bu bendei bi vücuda mektubu ile bazı adamların gönderüp çarünâçâr ızharı sadakat idüp bu bende dahi hüsnü tedbir ile teselli yüzünden mezbura bazı cevap gönderüp mezkûr dahi çarünâçâr zahiren itaat idüp amma yanında olan asker halkına el altından mezbur nâhuda Ahmedi zinhar bir tarafa kaçırmıyasız ve illâ hiç vecihle özürünüz kabul olmayup devletlû padişah hazretlerine isyan eylemiş olursız diyu mezburlara havf virüp onlar dahi bu bendei bi vücut varınca mezburu bekleyüp kaçırmamağa mültezimler olup bu bendei bivücut ile olan askeri mansurun ekseri piyade ve ekalli ata ve katıra süvar ve bazısı develere ve sığırlara ve merkeplere rakip olup dahi giceyi gündüze katup yüriyüp mahrusayı Zebide iki konak yir yakın geldüğimizde mezbur nâhuda Ahmetden atlar ve katırlar ve develer talep olunmağın bir miktar atlar ve develer gönderüp asker halkına tevzi olunup dahi yüriyüp on birinci konakdaki mahı şavvalin beşinci günidir gelüp Zebide yetişüp hemen geldüğimiz gün mezbur nâhüda Ahmet davet ve talep olunup ve cemi atlu ve yaya asker ve top tüfek ihzar olunup yümnü devleti padişahi ile mehabet ve haşmet yüzünden bir Divanı ali kurulup mezbur dahi bazı a'vanı ve ensarı ve İskender muzun bir sagir oğlu ve kendunün dahi bir küçik oğlu ile gelip bu bendei bi vücuda mülâki olduklarından sonra mezbur nâhuda Ahmede sana bu kadar adamlar ve devletlû saadetlû padişahı cihanpenah hazretleri canibinden hükmü şerifler gönderilüp davet olundugında sen niçün bu derece serkeşlik idüp fermani şerife muti olup gelmedün diyu sual olundukta mezbur dahi bazı özür gûne kelimat ve cevaba şüru idince cevheri gayreti namusi padişahî ve ziveri hamiyeti saltanatı cihanşahî derunu dilden berk urup hemen ol lâhze bi tevekkuf üç nefer adamlarile tutılup seri bi saadetleri kesilüp vücudu bi sudları sahifei rüzgârdan hâk olunup vilâyeti Zebit tevabii ve levahiki ve erazi ve nevahisi ve kura ve bilâdü tılâl ve cibal ve mezari ve merabi ve âbâr ve enharı ile muzafatı memaliki mahrusai padişahiden olup işbu sene hamse erbain ve tisamia mahı şavvalinin dokuzunci güni ki yevmülcumadır. Zebit camilerinde devletlû padişahî cihanpenah hazretlerinin namı şerifi saadet nizamlarına hutbei fetih okunup sikke kesildi ve mezbur nâhuda dinen müfsidin üç sancağı bulunup biri ak ve biri kırmızı ve biri yeşil olup iki sancağının başı bulunup birinin başı bulunmayup zikrolunan sancaklar bulunduği üzere haliya asitanei saadete irsal olundu baki erman asitanı muallânındır.

Bendei fakir
Süleymani hakir

Süleyman Paşa Yemenden dönüşte Kâbeyi ziyaret etti ve bu esnada Şerif ebu Nemi ile Şam emiri haccı Hüseyin Bey arasında zuhur eden bir hadiseyi de şu mektup ile padişaha bildirmektedir. Fotoğrafisi makalenin sonuna konulmuştur.

Ardai arsai asitanı saadet aşiyan ebbedehullahü taalâ ve eyyedehu ilâ ebedüddevran oldur ki:

Padişahi âlempenah sultanı a'zamı encümsipah hazretlerine mahfi buyurulmiyaki işbu sene sitte ve erbain ve tisamie yılında Mekkei muazzama Beyi Şerif ebu Nemi bendeleri ile Şam emiri hacı Hüseyin bendeleri mabeyinlerinde vâki olan husumetleri sahih olduğuna hiç şaibeü şüphe yoktur hakikaten olmuştur amma devletlû ve saadetlû padişahı âlempenah hazretlerinin reyi âlem arâlarına mestur buyurulmiyaki asıl bu fesada bais olan budur ki Şam huccacı içinde bazı esbap uğurlanup öyle olsa Şerif ebu Nemi bendelerinin halkından bir adam tutulup mezkûr emiri haç bendeleri bu âdemi katleylemek kast ittükte mezbur dahi naçar helâk olacağını fehmeylemeğin ben bu esbabı bulayın veya bulmazsam ödeyeyin diyu ikrar idüp mezbur emiri haç bendeleri dahi ikrarını sicillât idüp sicillât ittikten sonra Şerif ebu Nemi bendeleri mezkûr emiri hacca bir âdem gönderüp ol kişi uğri değildir eğer ol uğrise ben dahi uğriyim. Uğurlanan esbaba ben kefil olup bulayım ve eğer bulunmazsa ödeyeyim deyi haber gönderüp öyle olsa mezkûr emiri haç bendeleri dahi varan adama asla ve kat'a iltifat etmeyüp ve sözün dahi dinlemeyüp heman bi tevekkuf kalkup gelen adamın bir iki başına urup başını bir iki yirde yaralayup mezbur dahi al kana gark olup Şeriften yana çarşu içinden alup gidüp ol esnada Şerifin karaları mezkûru bu halde göricek anda bulunan hacılarla muharebe idüp tarafeynden adam düşüp ol hinde Şerif ebu Nemi bendelerine haber olundukta yalın ayak taşra seğirtüp ve bunda gelen oğlı Şerif Ahmet bendeleri dahi anda yetişüp biribirinden muharebe edenleri ayırup vaz geçtürür.

Devletlû saadetlû padişahı âlempenaha mestur buyurulmiyaki böyle olıcak mezkûr emiri haç bendelerine lâyık bu iki ki Şerif ebu Nemi bendeleri gönderdüği âdemin sözöni dinleyüp ve kendu canibinden bir âdemisi ile ve esbabı uğurlanan kimesneyi bile gönderüp ta mezkûr bendeleri zâmin olduğu esbabı buluvire veya ödeye amma mezkûr emiri haccın bu sakameti bais oldu ve devletlû saadetlû padişahı gerdun iktidar hazretlerinin reyi mihri enverlerine bu mestur değildir ki cemi senede eger bu bendei bi mikdarın zamanında ve eger Hüsrev Paşa bendelerinin ve eger haliya Davut Paşa bendelerinin eyyamında Mısır-

dan emiri haçlar gidüpdür eger anun gibi mezkûrun emre muhalifeti veya ademi mütavaatı zan oluna bunlar dahi dahl ve taarruz ide idi amma cemi senede vilâyeti Şamdan varan emiri haçlar bir bunun gibi şenaatten ve efali kabihadan halî olmazlar bu defa dahi mezkûr emiri haccın ademi fehminden ve sefahatinden bu kadar hadise oldu. Devletlû padişaha puşide buyurulmiyaki bu bendei bi vücut anda değil idi ve görmedi amma cemii ol canibden Mısıra mektuplar götürenlerden ve gelenlerden ve Şam yolunda bazı hacılardan istifsar olundukta hadise böyle oldı diyu haber verdiler ve devletlû padişahı âlem medara mahfi buyurulmiyaki bu bendei bi vücudun Allah malûmdur ki bundan garezi hemen budur ki bu yer boynı uzak yirdir. Mebada bu kişi ol vilâyetten bir yana çekilüp Mekkei muazzamai ve Medinei münevvereyi halî koyup etraftan berriye arabı üşüp ve yolları kesüp bir zarar ideler sonra bu hadise içün bu canibden asker göndermek lâzımgelürse gayet müteazzir olur ve illâ bu bapta bu bendei bi mikdarın bundan artuk dahi bir garezi yoktur belki bu bendei zerre mikdarın garezi hemen ol emakini şerife ve mevatını münife emnü aman ve refahiyet ve itminan üzere olup devletlû ve saadetlû padişahı gerdun iktidar ve eazzallahü taalâ ensarehu ilâyevmülkarar hazretlerinin devamı eyyamı hümayunlarına samimi dilü candan dualar ve senalar ideler şolki vakıi haldir payei seriri âlâ türabına arz olundu. Baki ferman dergâhı muallânındır.

Bendei fakir
Şüleymani hakir

Hadım Süleyman Paşa donanmayı Süveyşe gendermiş; kendisi de Mekkeye uğradıktan sonra aldığı emir mucibince İstanbula gelerek kubbealtı vezirleri arasına girmiştir. Bu esnada Lûtfi Paşa veziri âzam; hadım Süleyman Paşa ikinci vezir Sofu Mehmet Paşa üçüncü; Rüstem Paşa dördüncü vezir bulunuyordu. [1] Recep 946 - Birinci Teşrin 1539.

Lûtfi Paşanın malûm hadise yüzünden azli üzerine Hadım Süleyman Paşa veziri âzam oldu. Rüstem Paşa ikinci; Sofu Mehmet Paşa üçüncü vezir ve Mısır valiliğinden Rumeli Beylerbeyliğine geçmiş olan Hüsrev Paşa da dördüncü vezir tayin oldu. 1 Muharrem 947 - 8 Mayıs 1540.

Hadım Süleyman Paşa 13 Ramazan 951 ye kadar bu makamda kaldı. Kanunî Süleyman 947 H. 1540 milâdî yılında Budin üzerine sefer ederken Rüstem Paşa ile birlikte gitti. Veziri âzam Süley-

[1] Rüstem Paşa tarihi üniversite kitaphanesi No. 2438 varak 218.

man Paşayı bir mikdar askerle Anadoluya, Artık âbat'a gönderek İranlıların her hangi bir hücumuna karşı Anadoluyu muhafazaya memur etti. Bu esnada Kanunî Süleymandan aldığı bir emirde yanındaki askere iyi bakması bildiriliyordu. Buna cevap olarak gönderdiği arîzayı aynen yazdıktan sonra makalenin sonuna fotoğrafisini ekliyorum. Hadım Süleyman Paşanın diğer mektuplarında olduğu gibi bunun da sonunda imzası ve arkasında mührü versa da hangi sene yazıldığı kayıt edilmemiştir. [1]

Ardai arsai asitanı saadet aşiyan ebbedehullahü taalâ ve eyyedehu ilâ ebedüddevran oldur ki:

Haliya bu bendei bi vücüdi zerrei mâdum ile bu canibe seferi hümayuna bile koşılan dergâhı muallâ kullarından nev'a keyfiyeti hâl istihbar buyururlarsa mahı seferülmuzafferin gurresinden işbu cemaziyelahır ayının onuncu gününe gelince devletlû padişahı âlempenah hazretlerinin eyyamı hümayunı saadet makrunlarında eger atlu ve eger yaya kullarındandır. Şimdiye değin hiç ahat zulüm ve teaddi ve cevrü eziyet görmüş ve rencide olmuş değüldür. Cemisi hüsnü edeblerinde ve erkânlarında olup huzuri hal ve feragi bal ile rahat ve refahiyette ve insaf ve adalette asude olup hemen hüdavendigârı gerdun iktidar eazzallahü ensarehu ilâ yevmülkarar hazretlerinin ilâmı nusret fercamları ilâ yevmülkıyam tâbende ve râhşende olup âdayi devletleri makhur ve mükesser ve hazreti padişahı hilâfet şiar mansuru muzaffer olmak dualarına bissidk ve bilitikat ansamimülkalp velfuat müdavim ve mülâzimlerdir. Ümittir padişahı âlempenah hazretlerinin eyyamı devletlerinde minbait dahi hüsni halleri ve feragı bâlleri yevmen feyevmen terakkide ve tezayütde vâki olan ve devletlu padişahı âlempenah hazretlerinin ilmi âlem ârayı cihan nümalarına mestur değüldür fermanı âlişan ile bundan esbak dahi nice bendeleri başbuğ tayin olunup bu asıl hıdmete irsal olunmaludur reyi mihri enverlerine muhittir bu bendei bi vücut dahi bu defa ki haliya bunun gibi hidmeti padişahiye memur olunup irsal olundu. İnşaallahürrahman hakkın avnü inayeti ile devletlû padişahı âlempenah hazretlerinin uluvvü himemi âlî himmetlerile her hususta eğer nizam ve intizamlarındadır ve eğer adlü insaf ve riayetlerindedir ve eğer rahat ve istirahatlerindedir. Ümit budur ki

[1] Hammer Osmanlı tarihi cilt 5, sahifa 223: (Veziri âzam, devletin hududi şarkiyesini muhafaza etmek bahanesile küçük Asyada kaldı. Padişah hazretleri Süleyman Paşaya 2500 yeniçeri ve 2000 bölük halkı koşup mübalağa yarak ve cephane verildi. Anadoluda Artıkâbada varup oturup ol etrafı hıfz ve hiraset etmek için hicretin 948 Muharreminin 26 sında irsal olunup revane oldu.) Rüstem Paşa Tarihi varak 219.

tamam rızayı hümayunları üzere olup mukaddema başbuğ tayin olunup bu asıl hizmete memur olunan bendelerinden dahi bir bendeleri bu üslûbile düzenlikli ve eyilüklü dahi bir tarihde ve bir eyyamda gelmiş ve itmiş olmıya inşaallahül eazzülekrem saadet ve iclâl ve devlet ve ikbal ile mansur ve muzaffer makarrı hilâfetlerine tasmimi azimeti hümayun olunup müracaat buyurduklarında bu bendei bi vücut ile bunda seferi hümayunda vâki olan kulları dahi varup asitanei devlet aşiyanelerine yüz sürdüklerinde cemii ahval ilmi âlem ârâlarına muhit ve ruşen oluna ve bu bendei bi mikdarın canı ve başı malı ve menalı filcümle şol nesneye iktidarı vardır külliyen padişahı âlempenah hazretlerinin uğuru şeriflerine bezlü sarfdır. Ve evvelâ barii izzü ismihu ve saniyen devletlû padişahı âlempenah hazretlerinden gayri kimsem yoktur. Bâki ferman dergâhı muallânındır.

Bendei fakir
Süleymani hakir

Hadım Süleyman Paşanın bu esnada padişaha gönderdiği diğer bir arizada evvelce Bozok sancak beyi iken sonra Kastamoni sancak beyliğine tayin olunan İsa Bey ile Sis sancak beyi olan Zülkadirlü Şahkulu beyin kızılbaş taraftarı olduğundan bahsediyor. Bu husustaki yazılarının tafsilâtını görmek için mektubu aynen okumak kâfidir. Fotoğrafisini makalenin sonuna ekliyorum. [1]

Ardai arsai asitanı saadet aşiyan ebbedehüllahü teala ve eyyedehu ila ebedüldevran oldurki:

Devletlû padişahi âlempenah halledetü hilâfetehu hazretlerinin ilmi âlem aralarına mestur buyurulmiyaki bundan akdem bozok sancağı beyi olup sanra Kastamonu sancağı inayet olunan İsa Bey bendeleri bu canibde bir hadise ve hareket etmek mukarrer imiş mezkûrun hakkında nice kimesneler gelup hufyeten bu bendei bi vücuda haber virüp amma bu bendei zerre mikdar kat'a kelimatlarına iltifat ve itimat itmeyüp ne abes söylersiz ol, devletlû padişahı âlem iktidar hazretlerinin yarar ve müstakim ve muti ve münkat bendeleridir kovup yüz virmeyüp hatta mezkûrun şol mertebe hareket eylemesi varmış ki Çorum şehirlüsi külliyen esbap ve emlâkların ve davarların havflerinden Osmancık kalasına taşıyup kaçırmışlar ve bundan gayrı mezkâr dört bin adet pabuç cem etmek tedarikin idüp dört bin nefer piyadeye idüp giydirmek fikrinde iken devletlû padişahı âlemmedar hazretlerinin fermanı âlişanlarile bu bendei bi mikdar ve bunca dergâhı muallâ kulları bu canibe irsal olunduğu istima itmeğin perakende olup havfen bir an ve bir saat tehir ve tevekkuf etmeyüp sancağına dahi varmayup can atup ol canibe dergâhı felek iştibah kıbeline müteveccih ve revane oldu velhasıl devletlu

padişahı âlempenah hazretlerinin bu canibe bunca askeri zafer rehberi saadet eserleri irsal olunmiyaydı mezkûr İsa bendeleri bu canibde bir hadise itmek mukarrer ve muhakkak olmuştı hatta bilfiil Sis beyi olan **Zülkadirlü Şahkulu Bey** *bendeleri dahi mezkûr ile bahar aylarında mazul oldukta mabeyinleri hayli mesafei baide var iken sancağını koyup gelüp bir iki ay bile olup maan müttehit ve müttefik imiş ve mezkûr Sis Beyi bendelerinin dahi asla din ve diyanet ve selâh ve emaneti olmayup bir mülhit ve bi mezhep heman sımsıkı kızılbaştır ve nice buncalayın kazaya işitülüptür amma bu bende devletlû padişahı âlem medarı gerdun iktidar hazretlerinden gayrı aslâ kimseye açmayup bilcümle devletlû ve saadetlû hüdavendigârı gerdun vekar hazretlerinin reyi âlem ârâyı gayip nümalarına mestur buyurulmiyaki eğer mezkûr İsa Bey bendeleridir ve eğer Hamza sultan bendeleridir giru bu canibe geçmek aslâ caiz ve münasip değildir ümittir eğer sancaktır ve eğer gayrıdır avatıfı hüsrevaniden her ne inayet buyurulursa ol canibde Rumili yakasında inayet buyurula ve mezkûr Sis beyi bendeleri babında dahi her ne vechile reyi âlem ârâları ruşen ve muhit buyurulursa fermanı âlişanları öylece sadır ve lâyih buyurula şolki vakii haldır asitanı saadet aşiyane arz olundu bâki ferman dergâhı muallânındır.*

Bendei fakir
Süleymanı hakir

Kanuni Süleyman 1541 seferinden İstanbula döndüğü zaman Hadım Süleyman paş da İstanbula çağırıldı.

Hadım Süleyman paşa 949 Hicri 1543 milâdî yılında Kanunî Süleyman ile birlikte Gıran seferine iştirak etti fakat seferden dönüş edildikten sonra Hadım Süleyman paşa ile dördüncü vezir Hüsrev paşa arasında çıkan bir ihtilâf her ikisinin de azline sebep oldu. 13 Ramazan 951 - 28 - II. teşrin - 1544.

Bu hususta Lütfi paşa diyorki: Süleyman paşa ve Hüsrev paşa, pahişahı âlempenah huzurunda bazı husustan ötürü nâ makul ve nâ seza kelimatlar idüp gayetle edepsüzlük ittiklerinden ötürü padişahı zaman dahi hayli bi huzur olup ikisini dahi vezaretten azleyledi. [1]. Hammer; eserinde Süleyman paşanın azlini Hüsrev raşanın bir hilesine atfeder. Halbuki bu azilden Hüsrev paşa değil; kanunînin Hürrem sultandan doğmuş olan kızı Mihrümahın kocası Rüstem paşa istifade ederek veziri âzamlığa geçti diyor [2].

Hadım Süleyman paşa ile Hüsrev paşa arasındaki hadisede yukarıda bahsettiğimiz iki ve üç numaralı mektubların büyük bir

[1] Lütfi paşa tarihi sahifa 433

[2] Hammerin Osmanlı tarihi, Ata Bey tercemesi cilt 5, sahifa 259

alâkası olduğuna şüphe yoktur. Rüstem paşa tarihinde; (mübarek Ramazanın on üçünde veziri âzam Süleyman paşa ve Hüsrev paşa azlolunup Mısırda hükümetleri zamanları teftiş olunmasına emir olunup kethüdaları irsal olundu) diye tasrih edilmesi de buna bir delildir. [1]

Bu teftişin nasıl bir netice verdiği malûm değilse de Hüsrev paşanın azil edildikten sonraki hayatı hakkında Lütfi paşanın verdiği şu izahat teftişin Hüsrev paşa aleyhine çıktığına delâlet etse gerektir: (Ve vezaretten Hüsrev paşa ayrılmağın vesvesei bi faide galebe idüp evinde mütemekkin olup durirdı. Hikâyet iderlerki bir gün ata binmek kastin idüp âdemleri önüne at getürdüler ol dahi ayağını üzengiye koduğu halde dört canibine nazar idüp vezarette iken cemi âlem halkı hürmet ve izzet idüp ata bindüğüne hürmet ettiklerini fikredüp ve kendinin evvel fahir libaslarına ve altun üsküflerle kulları ve nögerleri hatırına gelüp ol halde anlardan az kimsene yanında bulunup evvelki hali ve ahvali görmeyüp şimdi ben bu hal ile ata binmekten ise ölmek yektir bari kimesne beni bu halde görmesin diyüp ayağını üzengiden çeküp andan sonra hemen sahib firaş olup bazi eşribe ve ilâç kastın ittiklerinde siz bana kast idersiz bana zehir yedirmek istersiz deyu gönlüne vesvesei şeytanî galebe idüp kimesneye itimat ve itikat itmeyüp ahirülemir 17 gün mikdarı yimek yimeyüp ve su içmeyüp bu hali üzerine dünyadan hasret ile gitti.) [2]

Maamafih Hadım Süleyman paşa da kendisini bu iftiradan kolay kolay kurtaramadı; azil hadisesinden iki yıl geçtiği halde yani 954 hicrîde yazdığı tazallümnâmede elli yıla yakın bir zaman bu devlete hizmet ettiğim halde hiç bir sözüm dinlenmiyor benim Mısırdaki hesabımı teftişe memur olan nazırı emval Mehmet çelebi ile Mısır kadısı ve diğer müfettişlerin haksız hareketlerine hedef oluyorum azil edildiğimden beri iki yıl olduğu halde aleyhimde en ufak bir ısbat edilemedi bana olan zulüm kimseye olmamıştır böyle bir şey zulmü ancak yezit hanedana eylemiştir diye yanup yakılmaktadır fakat Sadırazamlığı ele geçirmiş olan Rüstem paşa onu avutmakla vakit geçirdi ve kamusulâlâmdaki kayda göre $\frac{\text{955 hicrisinde}}{\text{1548 Milâdı}}$ Malkarada vefat etti. [3]

[1] Rüstem paşa tarihi varak 238

[2] Lütfi paşa tarihi sahifa 434

[3] Rüstem pasa tarihi, varak 251 : «14 Şaban 954 te Süleyman paşanın vefatı haberi gelip devlethanesinde olan mal ve mülkü zaptolunup bi had ve bi ad kemer ve melbusat vesayir esbabı acayibat bulunup hızanei âmireye zaptedildi.

Hüsrev paşanın türbesi İstanbulda Yenibahçe cıvarında olup fotoğrafisi makaleye ilâve edilmiştir. [1]

Hadım Süleyman paşanın tazallümi hal ve hesabatının doğruluğu hakkındaki mektubunu da aynen yazdıktan sonra fotoğrafını makalenin sonuna ekliyorum. Bu mektupta hitap edilen (muhip) in Rüstem paşa olması çok muhtemeldir:

Topkapu sarayı müzesi arşivinde 2906 numaraya kayıtlı ve 12 X 34 santimetre eb'adında dört sahifeli bir defter halinde olup baş tarafı zayi olmuştur.

Hesabınca ceman yüz doksan altı bin yüz altmış eşrefî olur ve kırkıncı senede yirmi altı bin üç yüz kırk altı eşrefî ve kırk birinci senede dahi yirmi altı bin üç yüz kırk altı eşrefi mahsul olmuş ve Hadide nam karyeden iki bin seksen eşrefi mahsul olmuş ceman iki yüz elli bir bin sekiz yüz on iki eşrefidir. Minha divana teslim olunan yüz yirmi üç bin altmış bir eşrefî mezkûrun kethüdaları kasru nam kimsenin üzerindedir ve beş yıldır ki her yılda dört bin beş yüz eşrefi hesabınca ceman yirmi iki bin beş yüz eşrefîdir ki divandan tarholunmuş anın hakikati yoktur ve hem işitmedük dahi her yılda tamam üzere malı padişahi tevzi olunur ve kadı Celâlettin tarifî ki tefrik idüp atuz altı bin altı yüz elli eşrefî ki bur ve muattal ve fellâhlar perakende oldu deyu anun hakikati dahi yoktur deyu ikrar eylediler bu mecliste Asilettin Fernevî ve tercüman Yahya ve Mahmut bini Hızır Şah hazırlar imiş.

Ceman bu hüccette olan İki yüz elli bir bin sekiz yüz on iki eşrefi	Minha divana teslim olunan Yüz yirmi üç bin altmış bir eşrefi

Elbaki yüz yirmi sekiz bin yedi yüz elli bir
eşrefi menzilenün kethüdalariyle Kasrun üzerindedir

Bundan akdem müfettişler Mısırdan gönderdikleri kazaya defterinde mezbur fevt olan adamımız Ferhat kilârcı başının üzerine mezbur müstevfi hicazî takriri ile ayni ibaretleriyle böyle yazmışlardır ki Süleyman Paşanın kilârcı başısı Ferhat zimmetinde sükkeri ham ve beyaz bahasından yirmi dört bin beş yüz kırk altun ve üç paradır. İmdi malûmu

---

[1] Husrev paşa, Bosnalıdır; sarayda terbiye görüp kapıcılar kethüdası, 922 de Konya, 928 de Diyaribekir, 938 de Halep beylerbeyi oldu sonra Şam, 941 de Mısır valisi oldu. 943 te Rumeli beylerbeyi oldu. $\frac{\text{Muharrem — 947}}{\text{8 Mayıs — 1591}}$ de vezir oldu. $\frac{\text{13 — Ramazan — 951}}{\text{28 — 1 inciteşrin — 1540}}$ da azledildi. 952 vefat etti. (Sicili osmani) bu zat hakkında: Hadit, şedit, bi hakku perva idi. Lala Mustafa bey bunun küçük biraderidir. Oğluna Hüsrev oğlu Kurtbey denir» diyor.

şerifiniz ola ki mezkûr Hicazî didükleri kimesne Davut Paşa ve nâzirülemval Mehmet Çelebi zamanlarında bir nahiyede âmil olup âmil olduğu zamanında üzerinde hayli malı miri baki kalmağın kenduyi arkhanede habs eylemişler idi. Arkhane didükleri dahi bir mahbestir ki kapusundan gayri asla ve kat'a penceresi veya gayri aydınlık girür bir yeri yoktur mezkûr müstevfî hicazî zikrolunan mahbeste biş altı yıl mıkdarı zaman mahbus yatup sonra bu muhibbinize teftiş vaki olmağın mezkûr arkhaneden ihraç olunup bu masalih için divanda kâtip eylemişlerdir bu muhibbinizin âdemisi mezbur Ferhat kilârci başı üzerine yazdıkları kaziye mezbur hicazi kelimatiyle yazmışlardır. Amma ümit budur ki Mısır divanında Türki ve Arabi mazbut olan mukataa defterlerinden mezkûr adamımız Ferhat kilârcı başının sükker ve gayrü bahasından üzerinde baki çekilmiş malı padişahi var mıdır yok mudur nâzırı emval Mehmet Çelebiden sual olunsun ne yılda ve ne ayda almıştır ve sükker ve gayru bahasından nedir ve kaç kantar şekerdir ve kantarı neye olmuştur ve kimlerden almıştır aynı ile ihraç olunsun andan sonra bu yazdıkları kaziye müstevfî hicazî tasnifile mi yazmışlardır mukattaat defterlerinden ihraç olunup yazmışlardır? Sıhhati ve hakikati andan malûmu şerifiniz ola mezbur Ferhat Kilârcı başı şeker almamıştır bu muhibbiniz dimezin almıştır amma akçesini vermiştir. Şerî hüccetleri dahi vardır bu muhibbinize isnat idüp yazdıkları kazayayı vallahülazim bir kimse harami dahi olsa idi bu deklu eylemek muhali akıldır lâkin elimizden ne gelür **elli yıla kariptir ki bu asitanei saadetin hidmetkârı ve emekdarıyüz. Bunun birle her çentki kelimat eylesek makbul ve mesmu düşmeyüp ancak makbul ve mesmu düşen Mehmet Çelebinin kelimatıdır.** *Mehmet Çelebinin fitne ve tasniiyle bu muhibbinize olan gamz bu asitanei saadette bir kimesneye olmamıştır ve filhakika Davut Paşa hazretleri ve nâzır Mehmet Çelebi ve müfettiş kadıları bu muhibbinize eyledikleri cevri ve sitemi yezit hanedanı ancak eylemiştir. Mehmet Çelebiye hod hezar... şakirt olabilmiye akabei kadı hod topuğuna asmaz bunun elinden diyarı Mısır ne mertebeye varduğı âyendeden ve revendeden malûmi şerifiniz olmuştur diyarı Mısıra bu eyleduğin ancak Buhtunnasar Kudüsü Şerife itmiştur amma Mısır yıkılmayınca malûmunuz olmaz yıkıldıktan sonra malûmunuz olur. Padişahı alempenah hazretleri bu muhibbinizi azil idüp iki yıla karibdır teftişe ellerine virdi. Hak üzre nesne zahir ve sabit olur bulmıyacak bunun gibi tezvirat ve telvisat yazmışlardır çok değil anları dahi azil eylesünler üç ay bu muhibbiniz eline virsünler padişahın doğrusu ve iğrisi kimdir malûm olur andan sonra vallahilazim ve tallahülkerim asla illet ve garez olmasun hak üzre şer'ile görülsün malı padişahiyi kimler ekleyledüğü*

ol vakit zahir olur bu muhibbiniz hod bir merdigaribim ümidüm hak subhanehu ve tealâ hazretlerinden budur ki benim hakkımı Davut Paşa hazretlerinden ve müfettiş kadılarında ve nazırda komayup yakın zamanlarda hakkımı hak eyliye allaha saldum dahi elimden nesne gelmez. Şöylece malûmu şerif oluna ve malûmu şerifiniz ola ki mu kaddema gelen kazaya defterinde Süleyman Paşa zamanında eminülümena olan Lûtfi Bey zimmetindeki haliya sancak beyidir sükkeri ham ve beyaz bahasından dört bin dört yüz altı altun ve yirmi bir buçuk para yazmışlar idi. Sonra Lûtfi Bey mazul olup sancak virülüp geçende bundan Mısıra vardıkta Mısır divanında mukataat defterlerini yazan yazıcılara sual eylemiş ki mukataat defterlerinde şeker bahasından benim üzerimde baki çekilmiş malı miri var mıdır didikte yoktur didüklerinde Nazır Mehmet Çelebi müstevfi hicaziyi getirtüp sual eyledüklerinde bu zikrolunan altun bu kadar değildir. Sehvi kalem olmuştur **müstevfi** *hicazi defterinde bin dört yüzden ziyade altundur. Ahmet Rumi nam kimesne üzerinde yazılmıştır dimişler nazırı emval olan kimesne bu vecihle padişahı âlempenah hazretlerini vebale koymak hak tealâ hazretlerinden reva mıdır cümle ahvali ve efali ve ekvali hak üzere olmadığın bunun gibilerden malûm idinüp sair gördüği kazaya dahi buna göre kıyas oluna.*

Hadım Süleyman paşanın Mısır varidatı hakkında yazdığı mektubu eyi anlatabilmek için Hicrî (956 — 960) yılları arasında Mısır valiliği yapmış olan Ali Paşanın yazdığı şu muhasebe kaydini ilâve etmeyi faideli gördüm:

Topkapı Sarayı müzesi No. : 14/7295.

Muhasebei vilâyeti Mısır dokuz yüz elli altı ve dokuz yüz elli yedi ve dokuz (yüz) elli sekiz yıllarının mahsulâtı icmalidir.

Asıl mâl üç yılda — Otuz bir kere yüz bin ve kırk iki bin iki yüz otuz altı altın

Birer yıllığı — On kere yüz bin ve kırk yedi bin dört yüz on iki altın (1047412) altın

Minha

Üç yılda Mısır hazinesine teslim ve masraf — Otuz kere yüz bin ve elli sekiz bin on altı altın

Birer yıllığı — On kere yüz bin ve on dokuz bin üç yüz otuz sekiz altın (1019338)

Teslimi bihazanei Mısır
üç yılda
yirmi sekiz kere yüz bin ve
kırk iki bin yüz elli altı altın
Birer yıllığı
Dokuz yüz kırk yedi bin üç
yüz seksen beş altın

İhracat
Mısır da olan ümera ve askerin
otlakları ve kâşiflerin timarı ve
Cidde beyi ve Mekke kadısının
saliyanesi ve evkaf nazırla-
rının mevacibi ve gayri
üc yılda
Yüz doksan bir bin yedi yüz
yirmi bir altın
bir yılda
Altmış üç bin dokuz yüz yedi
altın

Şerakı der vilâyeti mezbure üç
yılda
Yirmi dört bin yüz kırk iki altın

Zikir olan altın mai nilin ademi şumulünden bazı yerler su içmeyip ziraat olunmamağın haracı alınmadı ve bu memleket kadıları arzeylediği ecilden alınmayıp mevkuftur.

Elbaki üç yılda: Seksen dört bin iki yüz yirmi altın

Baki mezburun sekiz bin altını ümerai sabık zamanında verilen mukataatın yevmilkıstından olup bu bendelerinin sıhhat üzere bakısi yetmiş altı bin iki yüz yirmi sikke florıdır ihtimam olunup tahsiline ikdamı olunsa hayli florı tahsil olunmak mukarrerdir

Muhasebei vilâyeti Mısırın dokuz yüz elli üç ve dokuz yüz elli dört ve dökuz yüz elli beş yıllarının mahsulât icmalidir derzamanı ümerai sabık

Asıl mâl üç yılda — Yirmi dokuz kerre yüz bin ve elli sekiz bin altı yüz kırk dört altın

Birer yıllığı — Dokuz yüz seksen altı bin iki yüz on dört altın [986214]

Minha üç yılda Mısır hazinesine teslim ve masraf — Yirmi altı kerre yüz bin ve atmış üç bin yedi yüz altı altın

Birer yıllığı — Sekiz yüz seksen yedi bin dokuz yüz iki altın

Teslimi bihazanei Mısır üç yılda
Yirmi beş kerre yüz bin ve
kırk dört bin yüz yetmiş altı
altın
Bir yılda — Sekiz yüz kırk
sekiz bin elli sekiz altın

İhracat üç yılda
Yüz on dokuz bin beş yüz
yirmi dokuz altın
Bir yılda otuz dokuz bin sekiz
yüz kırk üç altın

Elbaki üç yılda: Iki yüz doksan dört bin dokuz yüz kırk altın İlmi şerifi âlem ârâlarına hafi buyrulmıya ki sabıka vilâyeti Mısıriye de — hâkim olan bendelerinin üç yıllık mahsullerinden bu bendei hakirleri — Zamanında vâki olan üç yıllık mahsulün iki yüz doksan yedi bin dokuz yüz seksen sikke flori ziyadesi vardır Zikir olunan ziyade hazinei âmireye dahil olmayup yine her senede beş yüz bin floriden — ziyade gelmediği sual buyrulursa Davud paşanın arzı mucibince sabıka — altı yüz nefer adam yazılmak için hükmi hümayun verildikte kifayet etmez deyü bin sekiz yüz kul yazmışlar ulufeleri bu bendeleri zamanına düşmüştür — ve andan gayri vilâyeti yemen maslahatı için defaatle emri şerif mucibince — iptidadan üç bin nefere karip adem yazıp üçer aylık mevacipleri ile — levazımları görülüp gönderilmiştir ve vilâyati Mısrıyenin mamur ve âbâdan — olması cesur tamiri ile dir sabık nazır olan Hasan bey bir yıllık cesur harcını görmeyip bu bendeleri zamanına düşüp üç yılda dört — senenin cesuru harcı görülmüştür ve Davud paşa zamanında işlenen baruttan ziyade barut işlenip deri devlete gönderilmiştir ana dahi — hayli harç gitmiştir ve Süveş iskelesinde dahi yirmi beş kıt'a gemiler donanıp kaptan Pîri reis ile hürmüze gönderilmiştir ve beş — kıt'a gemiler dahi Akdeniz muhafazası için donanmışdır ve miri gulâl — maslahatı için bolâkta on beş pare gemiler bünyad olmuştur ve sabıka — Mısırda sancak beyleri beş altı nefer olur imiş bu bende zamanında on iki — nefer olmuştur zikrolan iki yüz doksan yedi bin dokuz yüz seksen — flori ki ümerai sabıktan ziyade tahsil olmuştur bu makule masrafa — sürülmüştür ve ilmişerifi âlem ârâlarına bu dahi mestur buyurulmıya ki dokuz yüz elli dokuz senesinde vâki olan mahsulün safi hasılı ki şeker ve pirinç dir — Yetişmediği ecilden vilâyet muhasebesi yazılmağa kabil olmayup emma senei mezburenin — irad ve masarifinin ruzname mucibince muhasebesi mevcuttur ve bu dahi ilmişerife hafi buyurulmıya ki bu bendeden evvel vâki olan üç yılda iki yüz doksan — dört bin dokuz yüz kırk sikke florı bâki göstermişlerdir Bu bende zamanında — vaki olan üç yılda yetmiş altı bin iki yüz yirmi sikke flori bâki vardır — Şöyleki ihtimam olunup tahsiline ikdam olunsa hayli florisi tahsil olunmak — mukarrerdir Devletlû Padişahım bu veçhile arzolunmaktan garaz bu bende Mısıra varup emvali padişahı babında ciddü içtihat ile mahüvelmakdur bezlolunup — tahsil olunan ziyade ne asıl mühimmata sarf olunduğun ilâm etmektir eğerçi — saadetlû padişahın bu bendelerine

olan nazarî inayetleri mukabilinde bu kadar — hizmeti şeyi yesir mesabesinde olup ilâmı dahi tarikı edepten hariç idi lâkin izzi huzuri saltanata arzolunacak mufassal muhasebe defterinden nesne ahzolunması müteassir olunmağın bu kadar cür'ete ikdam olundu ve zikrolan masariften gayri yüz seksen altı bin seksen dört sikke flori — Mısırda Mehmet paşa kullarına teslim olunup bu bapta paşai müşarünileyh ve Mısırda — Nazirülemval mühürleri ile bu bende defter getürüp ve defterdar kullarına verilmiştir ve merhum — Davud paşa muhallefatından on dört bin yedi yüz altmış üç sikke flori dahi bu bende Halebe — geldikte hazanei âmireye teslim olundu bâki ferman padişahi âlempenah hazretlerinindir.

Ve meblağı mezburdan maada Davud paşa muhallefatından iki defa da kırk bin altın — ki cümle elli dört bin yedi yüz altmış sikke flori olur ve katlolunan Mehmet Bey — metrukâtından on bin altı yüz altın gönderilmiştir Mezkûr olan altınlar zikir — olan muhasebelerde dahil değildir ruzname muhasebesinde Mısır mahsulünden değildir deyu ayni ile kaydolunmuştur.

Notı (— işareti satır başlarını göstermektedir.

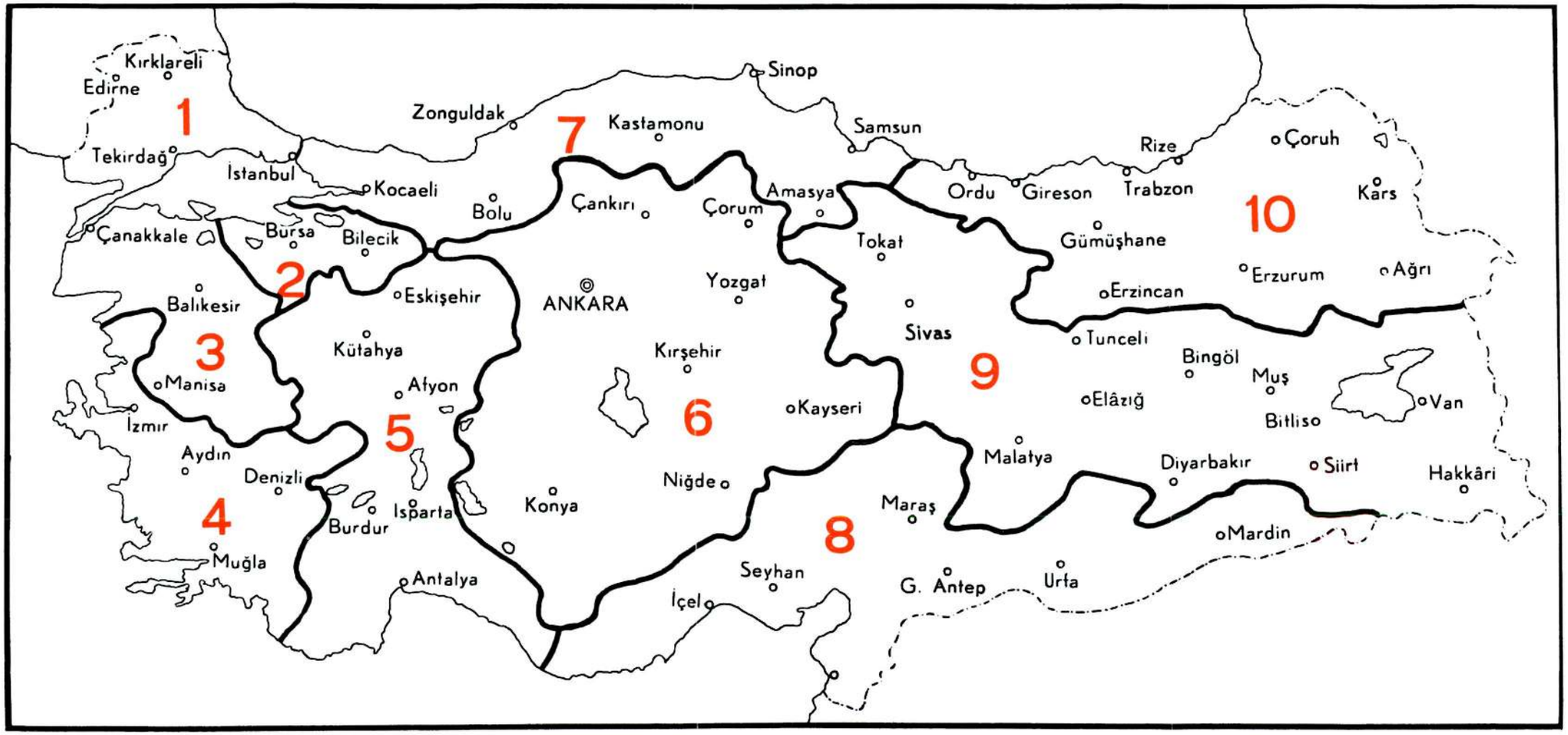

Belleten: C. IV

10 mıntıkayı gösterir harita

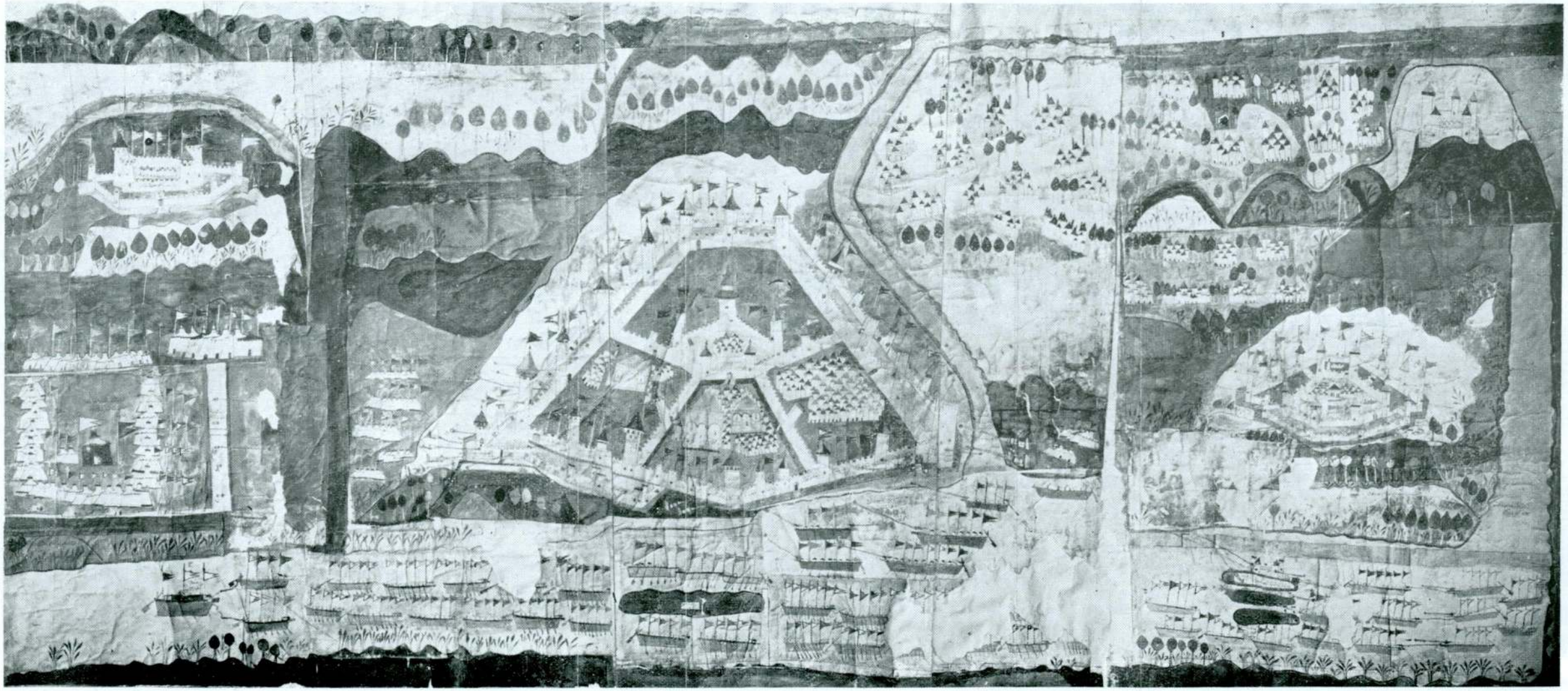

Betteten: C. IV

Belgrad kalesinin muhasara plânı

Hüsrev Paşa türbesi tamirden evvel

HADİM SÜLEYMAN PAŞA DONANMASININ ROTASI

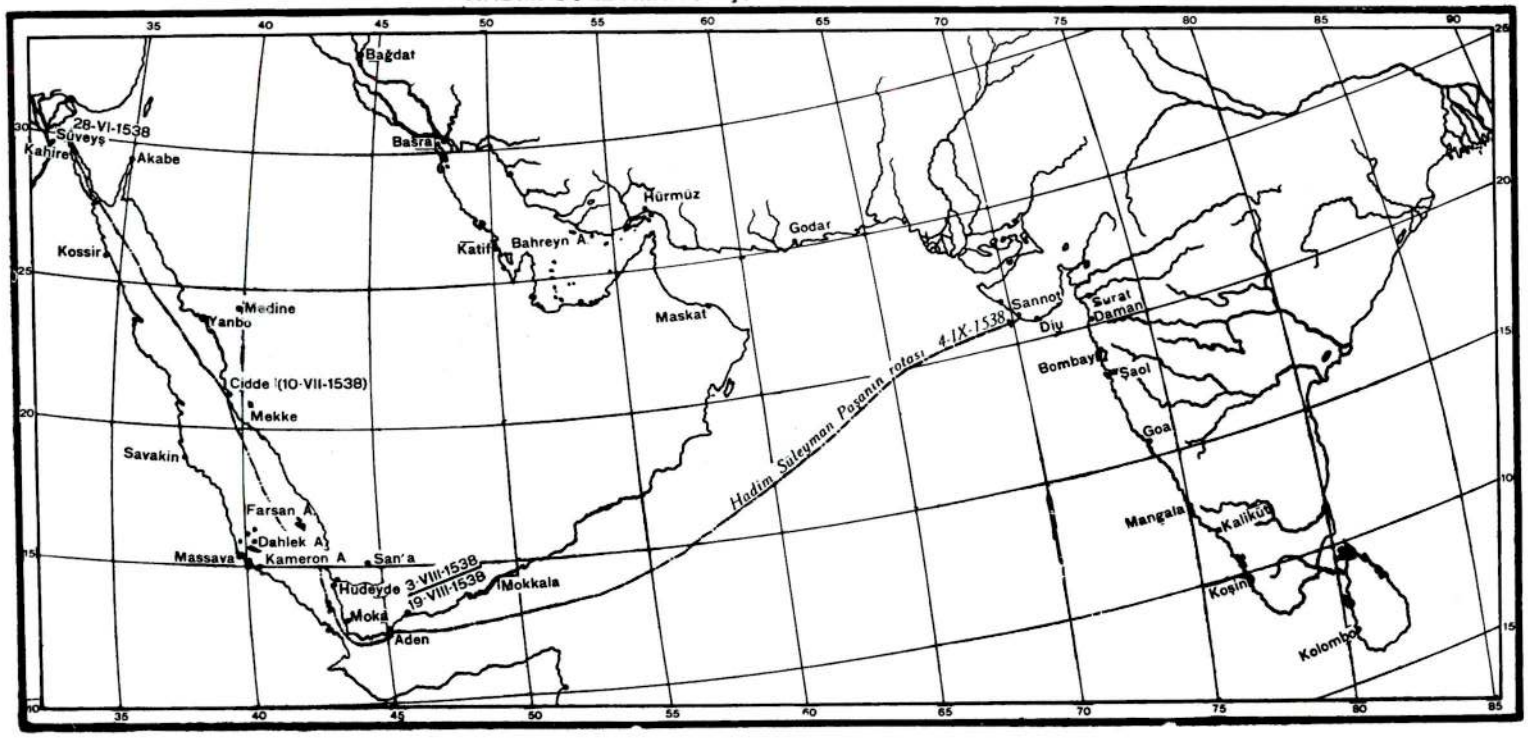

Mısırdan Hüsrev Paşa hakkında yazılan mektup

Hadım Süleyman Paşanın mührü : Hâtemeti Abdüke Süleyman Aleliman Bihatmi Hatemülenbiya aleyhim Selâvetürrahman,

Bahadır Şah hakkındaki mektup

Ciddeden yazılan mektup

Belleten: C. IV

Adenden gönderilen mektup

Belleten: C. IV

Adenden gönderilen mektubun son kısmı

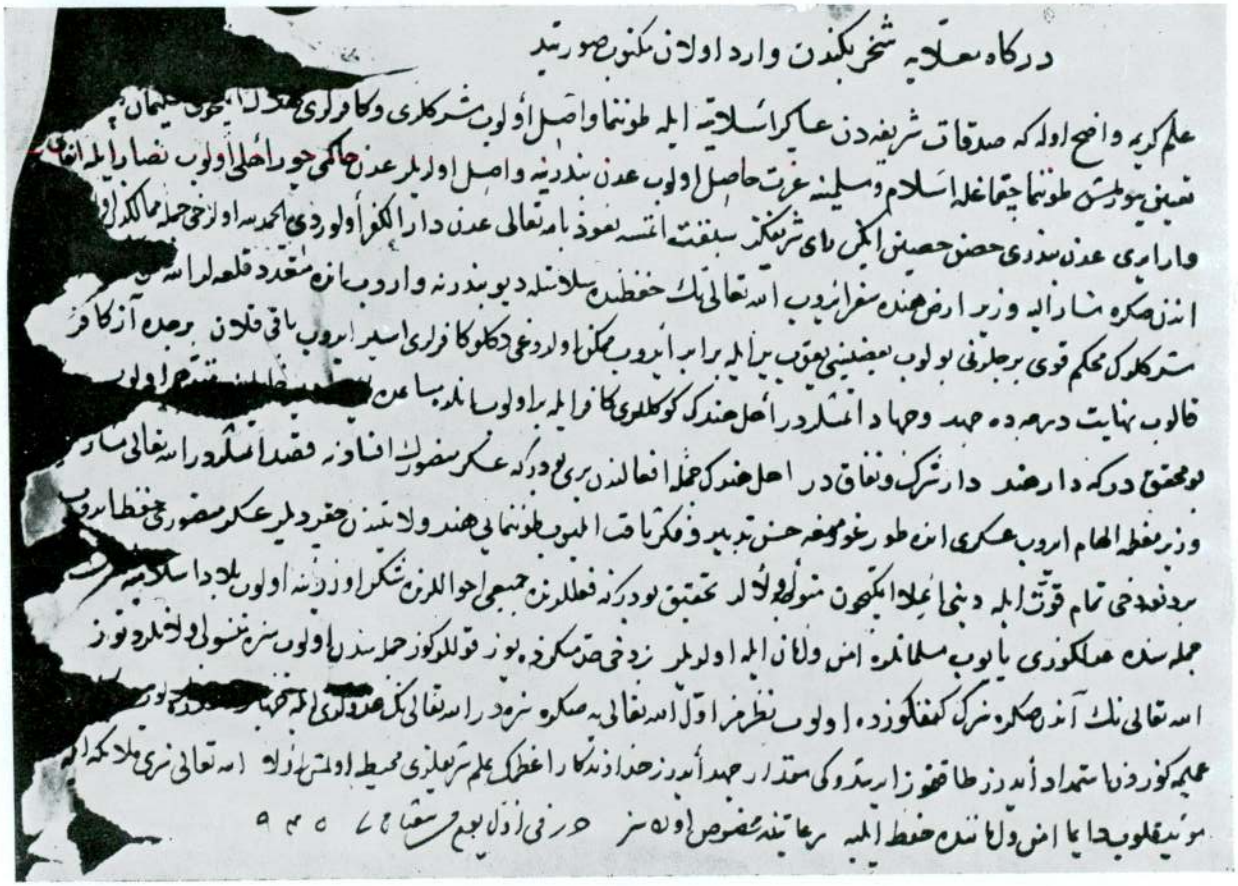

Şeher Beyinin mektubu

Yemenin zaptı Hakkındaki mektubun birinci kısmı

Yemenin zaptı hakkındaki mektubun ikinci kısmı

Yemenin zaptı hakkındaki mektubun üçüncü kısmı

Yemenin zaptı hakkındaki mektubun dördüncü kısmı

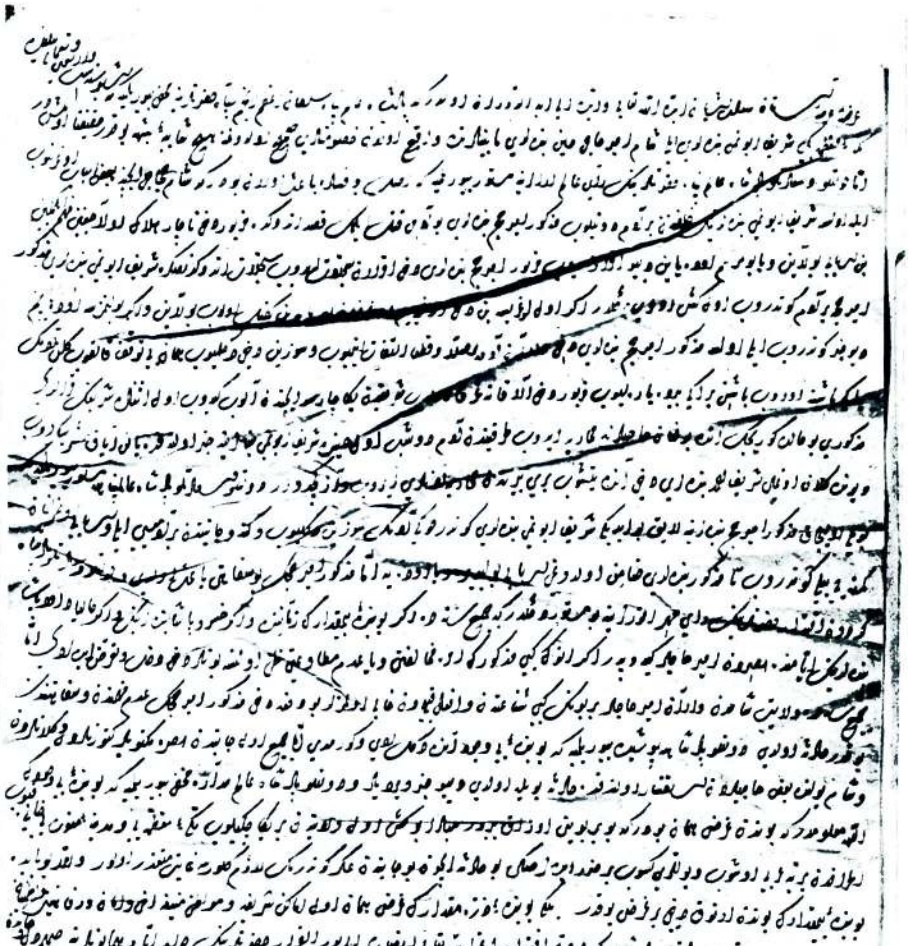

Şerif hakkındaki mektup

Bozok Sancak Beyi hakkındaki mektup

Artık Abat sefirine ait mektup

حسابنجه جمعا یوز طقسان التی بیک یوز التمش اشرفی اولور
وقرقنجی سنه ده یکرمی التی بیک اوچیوز قرق التی اشرفی وقرق
بشنجی سنه ده دخی یکرم التی بیک اوچیوز قرق التی اشرفی
محصول اولمش وجدین نام قریه دن اکی بیک سکسان اشرفی
محصول اولمش جمعا اکیوز الی بر بیک سکز یوز اون اکی
اشرفیدر منها دیوانه تسلیم اولنان یوز یکرمی اوچ بیک
التمش بر اشرفی الباقی یوز یکرمی سکز بیک یدیوز
الی بر اشرفی مذکورون تحت الزلله فقروناک کمسنه نوک اوزرنده در
وبش یلدرکه هر یلده درت بیک بشیوز اشرفی حسابنجه
جمعا یکرمی اکی بیک بشیوز اشرفیدرکه دیوانده طرح اولنمش
انوک حقیقتی یوقدر وهم ایشتدوک دخی هر یلده تمام اوزره
مال پادشاهی توزیع اولنور وقاضی جلال الدین تادفی
که تفتیش ایدوب اوتوز الت بیک الیوز الی اشرفی که بود و معطل
وفلاحلر براکندا ولدی دیوانوک حقیقتی دخی یوقدر دیو
اقرار ایلدیلر بو محله [illegible] الدین [illegible] یحیی ومحمودن
[illegible] ناظر [illegible]
[illegible] بو محله [illegible] دیوانه تسلیم اولنان
اکیوز الی بر بیک سکز یوز اون اکی اشرفی یوز یکرمی اوچ [illegible]
اشرفی
الباقی یوز یکرمی سکز بیک [illegible]
اشرفی منزله نوک تحت الزلله فقروک اوزرنده در

بوندن اقدم [illegible] قضایا دفترنده مزبور
فوت اولدن دخی فرهاد کیلارجی باشنک اوزرنه مزبور مستوفی
حجازی تقریری الیه عین عبارتله بویله یازمشلردرکه سلیمان
پاشانوک کیلارجی باشیحی فرهاد ذمتنده سکز خام وبیاض باسدن
یکرمی درت بیک بشیوز قرق التون واوچ پاره درامدی

معلوم شریفکز اولدکه مذکور حجازی دیدیکاری کمسنه داود پاشا
وناظر الاموال محمد چلبی زمانلرنده برناحیده عامل اولوب
عامل اولدوغی زمانده اوزرنه خیلی مال میری باقی قالمیز
کندویی عرقخانه ده حبس ایلمشلر ایدی عرقخانه دیدیکاری
دخی بر بحیدرکه توسندن غیری اصلا وقطعا بنجه
ویا غیری ایدیلنمکز ور بریی یوقدر مذکور مستوفی
حجازی دکو اولنان بحنده بش التی یل مقداری زمانه
بحوش یاتوب صنکره بو بحکزه تفتیش واقع اولماغین
مذکور عرقخانه دن اخراج اولنوب بو صالح ایچون دیوانده
کاتب ایلمشاردر بو بحکزک دیمی مزبور فرهاد کیلارجی
باشی اوزرنه یازدقلری تقریر مزبور حجازی کلماتیله یازمشلردر
اما اسید بودرکه مصر دیوانده ترکی وعربی مضبط اولدن
مقاطعات دفترلرندن مذکور اوممز فرهاد کیلارجی اشتک
سکر وغیری بهاسندن اوزرنه باقی جکلمش مال
پادشاهی وارمیدر یوقیدر ناظر اموال محمد چلبی دن سوال
اولنوب [illegible] المشدر وسکر وغیری بهاسندن
[illegible] در وقاچ [illegible] سکز در وقنطاری [illegible] اولمشدر وکیمدن
[illegible] الیه اخراج اولنوب اندن صکره بو یازدقلری
[illegible] حجازی تصنیفیلی یازمشلردر مقاطعات
دفترلرندن اخراج اولنوب یازلنشدر صحتی وحقیقتی
اندن معلوم شریفکز اولدکه بو مزبور فرهاد کیلارجی باشی سکر
یازمشدر بو بحکزده دیمزین المشدر اما التمزین ویرمشدر ترجی
حجازی دخی وارددر بو بحکزه استاد ایدوب یازدقلری
قضایایی [illegible] حرامی دخی اولسه ایدی
بودکلو ایلمه محال عقلدر [illegible] اولور الی یلی
قریب درکه بو آستانه سعادتک خدمتکاری وامکدار یوز
بوک بره هرچند که کلمات المسک مقبول وسموع دوشمیوب انجاق
مقبول وسموع دوشان محمد چلبی نک کلماتی در محمد چلبی نک
قصه وتصنیفیله بو بحکزه اولدن عمر ابو آستانه سعادتده

Kendi hesapları ve vaziyeti hakkındaki mektup

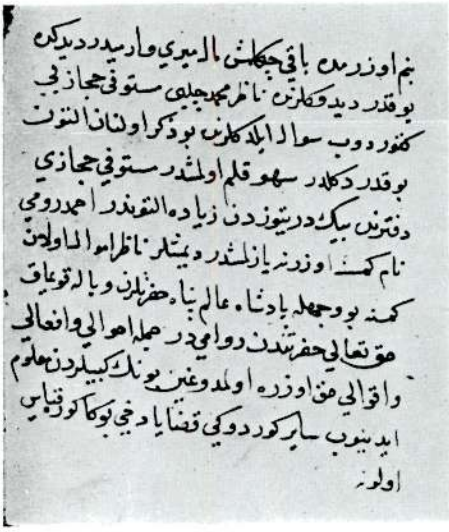

Kendi hesapları ve vaziyeti hakkındaki mektubun sonu

Hüsrev Paşa türbesi tamirden sonra ve kapısı üstündeki kitabe